

**DOKUMENT EVROPSKE BANKE
ZA OBNOVU I RAZVOJ**

**STRATEGIJA ZA CRNU GORU
2010 - 2013**

Odobreno na sastanku Odbora direktora dana 14. septembra 2010. god.

EBRD stavlja čitaocima na raspolaganje prevod izvornog teksta ovog dokumenta isključivo radi lakšeg snalaženja. Iako je sa dužnom pažnjom nastojao osigurati vjerodostojnost prevoda, EBRD ne garantuje i ne odgovara za tačnost prevoda. Čitalac se može osloniti na prevod samo na sopstveni rizik. EBRD, njegovi službenici ili osobe koje ga zastupaju neće ni u kojem slučaju biti odgovorni prema čitaocu niti bilo kojoj drugoj osobi ni za kakvu netačnost, grešku, propust, ispušteni tekst, manjkavosti i/ili bilo kakve izmjene bilo kojeg dijela sadržaja u prevodu, bez obzira na uzrok, niti za bilo kakvu štetu koja iz toga proizađe. U slučaju bilo kakvog neslaganja ili protivrječnosti između verzije na engleskom jeziku i prevoda, engleska verzija se smatra mjerodavnom.

SADRŽAJ

IZVRŠNI REZIME	5
1. POSLOVANJE BANKE DO SADA I TRENUTNI PORTFOLIO	7
1.1 PREGLED AKTIVNOSTI DO SADA.....	7
1.2 IMPLEMENTACIJA PRETHODNE STRATEGIJE ZA ZEMLJU	7
1.3 TRANZICIONI UTICAJ PORTFOLIA BANKE I NAUČENE LEKCIJE	8
1.4 ODNOS PORTFOLIA	10
2. OPERATIVNO OKRUŽENJE	10
2.1 OPŠTE REFORMSKO OKRUŽENJE	10
2.1.1 POLITIČKA DEŠAVANJA	10
2.1.2 POSLOVNO OKRUŽENJE.....	10
2.1.3 FIZIČKO OKRUŽENJE	11
2.1.4 PRAVNA REFORMA	12
2.2 NAPREDAK U TRANZICIJI I ODGOVOR PRIVREDE	13
2.2.1 MAKROEKONOMSKI USLOVI ZA OPERACIJE BANKE	13
2.2.2 USPJEH TRANZICIJE I IZAZOVI TRANZICIJE	14
2.3 PRISTUP KAPITALU I ZAHTJEVI ZA INVESTICIJE	17
3. STRATEŠKI PRAVCI	17
3.1 PRIORITETI BANKE ZA PERIOD OBUHVAĆEN STRATEGIJOM.....	18
3.2 SEKTORSKI IZAZOVI I CILJEVI BANKE.....	18
3.2.1 INFRASTRUKTURA	18
3.2.2 FINANSIJSKE INSTITUCIJE.....	19
3.2.3 INDUSTRIJA, TRGOVINA I AGROBIZNIS.....	20
4. SARADNJA SA EVROPSKOM UNIJOM	21
5. OSTALE MEĐUNARODNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE I MULTILATERALNI DONATORI	21
5.1 EVROPSKA INVESTICIONA BANKA (EIB).....	22
5.2 GRUPACIJA SVJETSKE BANKE	22
5.2.1 MEĐUNARODNA BANKA ZA OBNOVU I RAZVOJ (IBRD).....	22
5.2.2 MEĐUNARODNA FINANSIJSKA KORPORACIJA (IFC).....	23
5.3 MEĐUNARODNI MONETARNI FOND (IMF)	23
LISTA ANEKSA	24
ANEKS 1: POLITIČKA PROCJENA	25
ANEKS 2: PROCJENA IZAZOVA TRANZICIJE.....	28
ANEKS 3: EKOLIŠKI I SOCIJALNI RAZVOJ	32
ANEKS 4: PRIVREDNI ZAKONI U CRNOJ GORI.....	37
ANEKS 5: TRENDVI PORTFOLIJA	45
ANEKS 6: LISTA POTPISANIH PROJEKATA DO DANAŠNJEG DATUMA	47
ANEKS 7: PROJEKTI POTPISANI U PERIODU 2007-2009.....	49
ANEKS 8: ODABRANI EKONOMSKI INDIKATORI	50
ANEKS 9: BILATERALNA POMOĆ	51
ANEKS 10: TAM/ BAS AKTIVNOSTI U CRNOJ GORI.....	53

LISTA SKRAĆENICA

EU	Evropska Unija
SME	Mala i srednja preduzeća
FDI	Strane direktne investicije
IBRD	Međunarodna banka za obnovu i razvoj
EIB	Evropska Investiciona Banka
WBIF	Investicioni okvir za Zapadni Balkan
LEF	Olakšice za lokalna preduzeća
WeBSEDF	Direktne finansijske olakšice za energetska održivost za Zapadni Balkan
WeBSECLF	Kreditne linije za energetska održivost za Zapadni Balkan
IFI	Međunarodna finansijska institucija
TC	Tehnička saradnja
NLBM	NLB Montenegro banka
EFSE	Evropski fond za Jugoistočnu Evropu
MEI	Opštinska i ekološka infrastruktura
EB	Euromarket Banka
KAP	Kombinat Aluminijska Podgorica
DPS	Demokratska Partija Socijalista
EC	Evropska komisija
SEECF	Proces saradnje za Jugoistočnu Evropu
BEEPS	Anketa Poslovnog okruženja i učinka preduzeća
CPI	Indeks percepcije korupcije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih Nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
EPA	Agencija za zaštitu životne sredine
GDP	Bruto domaći proizvod
EPCG	Elektroprivreda Crne Gore
KfW	Kreditanstalt für Wiederaufbau
ZICG	Željeznička infrastruktura Crne Gore
PPP	Javno-privatno partnerstvo
MonteCargo	Kargo preduzeće Željeznice Crne Gore
MSME	Mikro, mala i srednja preduzeća
IAIS	Međunarodno udruženje supervizora osiguranja
TAM/BAS	Turn-Around Menadžment/Savjetodavne usluge za preduzeća
IPA	Instrumenti za pred-pristup
PHARE	Poljska i Mađarska: Pomoć za restrukturirajuće ekonomije
ISPA	Instrumenti za strukturne politike za pred-pristup
SAPARD	Posebni pristupni program za poljoprivredu u ruralni razvoj
IFC	Međunarodna finansijska korporacija
IDF	Fond za institucionalni razvoj
GEF	Globalne ekološke olakšice
FPDPL	Krediti za razvoj politika za finansijski sektor
IMF	Međunarodni monetarni fond
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
WTO	Međunarodna trgovinska organizacija
SEE	Jugo-istočna evropa
EKIP	Agencija za elektronske komunikacije i poštanske poslove
ERA	Crnogorska regulatorna agencija za energetiku

UNFCC	Okvirna konvencija Ujedinjenih Nacija o klimatskim promjenama
RES	Preduzeće za obnovljive izvore energije
GHG	Emisije gasova staklene bašte
EE	Energetska efikasnost
RE	Obnovljivi izvori energije
NGO	Nevladina organizacija
IPPC	Integrisana prevencija i kontrola zagađenja
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih Nacija
ILO	Međunarodna organizacija rada
OHS	Zdravlje i zaštita na radu
PR	Zahtjevi performansi
ESAP	Ekološki i socijalni akcioni plan
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
UNCITRAL	Komisija Ujedinjenih Nacija za međunarodni zakon o trgovini
PPL	Zakon o javnim nabavkama
IOSCO	Međunarodna organizacija za hartije od vrijednosti
CT	Crnogorski Telecom
SE4F	Fond jugoistočne Evrope za energetska efikasnost

KURSNE LISTE

EUR	EURO
USD	Američki dolar

Kurs od 8. aprila 2010: EUR 1 = USD 1.1428

IZVRŠNI REZIME

Crna Gora nastavlja da ispunja uslove precizirane u Članu 1. Ugovora o osnivanju Banke.

Zemlja je ostvarila dalji napredak u strukturnim i institucionalnim reformama. Napredak u pristupanju EU kulminirao je formalnom prijavom za članstvo u decembru 2008. Evropska komisija treba da dostavi Mišljenje u drugoj polovini 2010.

Od kada je odobrena poslednja Strategija za zemlju (BDS/M/09-07) pa sve do izbivanja krize, makroekonomski učinak Crne Gore bio je impresivan. Zemlja je iskusila uzastopni ekonomski rast od nekoliko godina. Nakon što je dostigla jedanaestoprocenatni realni rast u 2007. godini, ekonomija je nastavila da snažno raste i u 2008. godini, sa procenjenim realnim rastom bruto društvenog proizvoda od 7%. Međutim, ekonomija je teško pogođena globalnom finansijskom i ekonomskom krizom, sa padom BDP-a koji se procenjuje da je pao za 5,3 odsto u 2009. Srednjoročni izgledi ostaju pozitivni: očekuje se da oporavak bude spor, sa procenjenim realnim rastom BDP koji će biti blago negativan u 2010.

Portfolio Banke gotovo se utrostručio tokom prethodnog perioda strategije (od € 36,2 miliona do 102,9 miliona € na kraju 2009). Operativna aktiva bila je 54,8 miliona € na kraju-2009. bez nekvalitetne aktive. Infrastrukturni projekti i dalje dominiraju portfolijom, iako je Banka uspjela da postepeno promijeni svoj fokus na privatni sektor.

Iako je Crna Gora je ostvarila značajan napredak u reformi tokom proteklih godina, zemlja se i dalje suočava sa značajnim izazovima tranzicije, uključujući:

- Pобољшanje infrastrukture za podršku ekonomskoj aktivnosti, jačanje regionalnih ekonomskih integracija i omogućavanje daljeg razvoja sektora SME, posebno za razvoj turizma. Napredak u reformama je potreban u transportnom sektoru, u pristupu za finansiranje opština i restrukturiranje energetskog sektora kako bi se poboljšala efikasnost i sigurnost snabdevanja;
- Podrška raznolikosti konkurentnosti i privrede, da nadoknadi mogući negativni razvoj u nekoliko postojećih velikih industrijskih problema i pruži podršku stvaranju i jačanju široke mreže konkurentnih malih i srednjih preduzeća kao osnov za budući ekonomski rast;
- Jačanje finansijskog sistema u poslije-kriznom okruženju i održavanje adekvatnog pristupa za finansiranje privatnog sektora, a posebno malih i srednjih preduzeća;
- Borba protiv visokog nivoa intenziteta ugljenika, razvojem projekata održive energije;
- Dalje poboljšanje poslovnog okruženja za nastavak privlačenja stranih direktnih investicija (SDI) i bolje upravljanje i korporativno upravljanje u lokalnim preduzećima i
- Kompletiranje restrukturiranja i privatizacije nekoliko preostalih državnih preduzeća i komercijalizacije preko šema privatnih koncesija ključnih sredstava, kao što su luke i aerodromi, kako bi se postigla veća efikasnost i konkurentnost.

Globalna kriza će imati značajan srednjoročni efekat na Crnu Goru, ističući potrebu za jačanje finansiranja Banke u narednim godinama, kao odgovor u kriznim situacijama i

podršku procesu oporavka. Fokus Banke tokom naredne tri godine će biti na sledećim operativnim prioritetima:

Infrastruktura: Banka će nastaviti kreditiranje ključnih infrastrukturnih projekata sa značajnim uticajem na tranziciju. Prioritet će imati projekti u oblasti saobraćaja, energetike i opštinske infrastrukture sa materijalnim uticajem na regionalne integracije i poboljšanje ekologije. Banka će podržati restrukturiranje preduzeća u sektoru električne energije, puteva, pomorstva, lučke i željezničke infrastrukture. Banka će nastojati da unaprijedi komercijalno finansiranje opština. S obzirom na uzak fiskalni prostor Crne Gore, Banka će poboljšati saradnju sa IBRD, EIB, i EU, i saradivati sa svim partnerskim međunarodnim finansijskim institucijama u kontekstu novouspostavljenog Investicionog okvira za zapadni Balkan (WBIF) kako bi konsolidovala finansijska sredstva i prikupila potrebne grantove.

Finansijske institucije: U finansijskom sektoru, Banka će podržati komercijalne banke i mikrofinansijske institucije, uključujući i učešće u kapitalu i sa specifičnim proizvodima (npr. podjelu rizika, energetska efikasnost) kako bi omogućila bankama da nastave dalji rast njihovih aktivnosti kreditiranja i eliminisanje neslaganja njihovih bilansa stanja; ona će takođe podržati razvoj sektora osiguranja. Pored toga, Banka će nastojati da pruži podršku Fondu za zaštitu depozita, kako bi dalje jačala povjerenje u bankarski sistem.

Industrija, trgovina i agrobiznis: S obzirom na strateški značaj ekonomske diversifikacije u zemlji, Banka će ulagati u svim sektorima gdje lokalna mala i srednja preduzeća mogu da imaju konkurentne prednosti i gdje postoji mogućnost regionalne ekspanzije. S obzirom na ograničenu veličinu lokalnih malih i srednjih preduzeća, to će uglavnom biti urađeno preko finansijskih posrednika, EBRD - Italija za olakšice lokalnim preduzećima (LEF) i Direktno finansijske olakšice za energetska održivost za Zapadni Balkan (WeBSEDF). Sektor turizma i imovine Crne Gore je jedna od oblasti u kojima Banka će igrati važnu ulogu obezbjeđujući sredstva i za strane i domaće investitore, kao i kroz podršku malim i srednjim preduzećima povezan industriji..

Po sektorima imajući u vidu visok intenzitet ugljenika u Crnoj Gori, Banka će intenzivirati svoje aktivnosti u okviru Inicijative Održive energije u energetska efikasnosti i projekata obnovljive energije, uključujući i Kreditne linije Održive energije za zapadni Balkan (WeBSECLF) i WeBSEDF.

U izvršavanju gore navedenih prioriteta, Banka će nastaviti da veoma blisko koordinira sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama, EU, ostalim ključnim međunarodnim akterima i međunarodnom donatorskom zajednicom, posebno u kontekstu WBIF. Banka je aktivni učesnik u koordinaciji donatora i radiće sa donatorima i Vladom kako bi povezala TC i grantove za ko-finansiranje svojih prioriteta u oblasti saobraćaja, energetike i projekata sa opštinama.

1. POSLOVANJE BANKE DO SADA I TRENUTNI PORTFOLIO

1.1 Pregled aktivnosti do sada

Na dan 31. decembra 2009, Banka se obavezala na ukupan iznos od € 102.9 miliona eura (94.9 miliona € duga i 7,9 miliona € kapitala) u Crnoj Gori. Najveći dio portfolija je uloženi u infrastrukturu (71 odsto), zatim finansijski sektor (16 odsto) i preduzeća (14 procenata).

Većina obaveza Banke su prema državi (€ 74,9 miliona eura), dok su obaveze prema privatnom sektoru € 28,0 miliona. Trenutni portfolio je € 88,7 miliona eura.

Tabela 1: Portfolio Banke u Crnoj Gori od kraja marta 2010

SEKTOR	NETO KUMULATIVNI OBIM POSLOVANJA				TRENUTNE ZALIHE U PORTFOLIJU				
	Broj projekata	Ukupan iznos projekta	EBRD potpisano	Iznos po sektorima operativna aktiva	Broj projekata	Portfolio	Iznos po sektorima	Operativna aktiva	Operativna aktiva
<i>Iznos u milionima EUR-a</i>									
Industrija, trgovina i agrobiznis	6	15.8	14	14%	5	11.7	13%	7.6	13%
Agrobiznis	2	9.2	8.1	8%	2	8.1	9%	5	9%
Proizvodnja & usluge	2	4.5	3.8	4%	1	1.5	2%	1.5	3%
Nekretnine i turizam	1	1.6	1.6	2%	1	1.6	2%	0.6	1%
Telekom, Informatika, Mediji	1	0.5	0.5	0%	1	0.5	1%	0.5	1%
Finansijske Institucije	9	18.6	16.3	16%	6	8.3	9%	5.2	9%
Kapital banke	1	5.0	3.3	3%	0	0	0%	0	0%
Bankarski zajmovi	6	10.5	9.9	10%	4	5.2	6%	5.2	9%
Investicioni fondovi	2	3.1	3.1	3%	2	3.1	3%	0	0%
Infrastruktura	6	146.2	72.6	71%	6	68.7	77%	45.3	78%
Opštinska i ekološka infrastruktura	1	52.5	18	17%	1	18	20%	16.3	28%
Transport	5	93.7	54.6	53%	5	50.7	57%	29	50%
UKUPNO	21	180.6	102.9	100%	17	88.7	100%	58.1	100%

1.2 Implementacija Prethodne Strategije za zemlju

Tokom perioda prethodne strategije, jedanaest projekata koji su potpisani, predstavljaju obaveze od 62,5 miliona €. Poslednja Strategije za zemlju, koja je odobrena u septembru 2007. godine (BDS/M/09-07), istakla je sledeće strateške prioritete za Banku u Crnoj Gori:

- **Infrastruktura:** *zajmovi za ključne infrastrukturne projekte u kojima je naglašen tranzicioni uticaj i naglasak na uključivanje privatnih sponzora kada god je to moguće i sa akcentom na saradnju sa EIB-om, IBRD-u i EU; dat je prioritet sektorima turizma i nekretnina, podrška reformi u sektoru električne energije, komunalne infrastrukture i saobraćaja, kao i za unapredjenje komercijalnog finansiranja za opštine.*

Banka je uložila € 18 miliona eura u Projekat regionalnog vodosnabdijevanja i € 30 miliona u projekat hitne rehabilitacije Željezničke infrastrukture Crne Gore (€ 15 miliona eura za rehabilitaciju Bar - Bijelo Polje i finansiranje programa tehnološkog viška, a 15 miliona € za Rehabilitaciju pruge Nikšić - Podgorica).

- **FI: Konsolidacija i širenje jakih komercijalnih banaka i podrška mikro-kreditnim institucijama.** Pored toga, pomoć u oblasti energetske efikasnosti treba da se obezbedi u okviru regionalnih olakšica Banke koje su osnovane sa ciljem podrške obnovljivim izvorima energije i projektima industrijske energetske efikasnosti kao i malim i srednjim preduzećima na zapadnom Balkanu.

Banka je potpisala tri nove transakcije u ukupnom iznosu od 2,3 miliona €: dva povećanja kapitala NLB Montenegrobanke (€ 0,4 miliona svaki) i kreditnu liniju za mikro finansiranje sa Alter modus-om (1,5 miliona €). Pored toga, kroz ulaganje u Evropski fond za jugoistočnu Evropu (EFSE), banka je indirektno podržala lokalne banke u Crnoj Gori, koji su imale koristi od kreditnih linija koje je obezbedila EFSE.

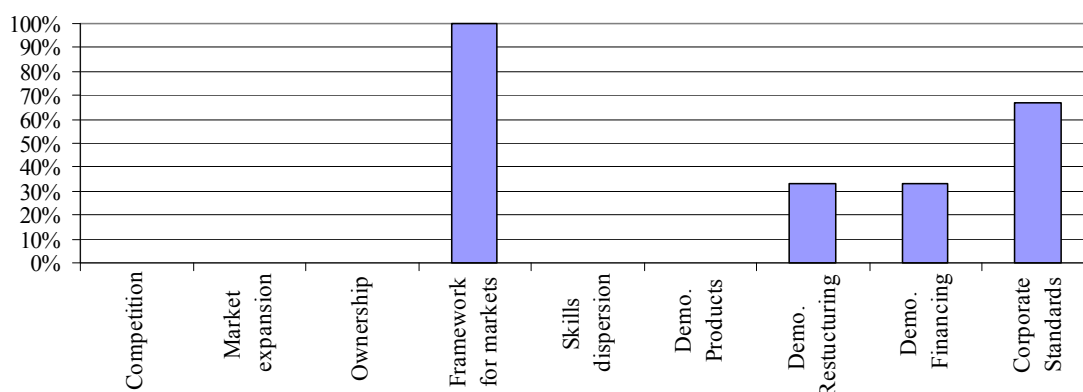
- **Industrija, trgovina i agrobiznis:** Promocija investicija u lokalne privatne korporativne klijente u nove tehnologije i unapređenje životne sredine; finansiranje malih i srednjih preduzeća uglavnom preko LEF, održavanje procesa privatizacije i post-privatizacijskog restrukturiranja, sa posebnom pažnjom na sektor turizma i nekretnina.

Banka je investirala 9,6 miliona € tokom perioda prethodne strategije u tri projekta sektora privrede kroz LEF (€ 5 miliona za Mesopromet, Preduzeće za proizvodnju mesa, 3,1 miliona € za Voli, najveći maloprodajni lanac u Crnoj Gori, kao i 1,5 miliona € za Cosmetics Market, maloprodaja kozmetike).

1.3 Tranzicioni uticaj Portfolia Banke i naučene lekcije

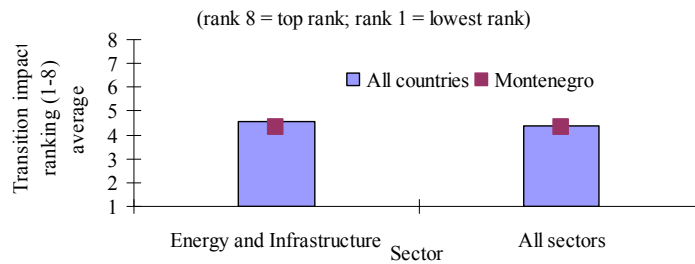
Ulaganja banke u infrastrukturu, finansijski i industrijski sektor, sektor trgovine i agrobiznisa u Crnoj Gori su podržala uvođenje sektorskih reformi, ojačala institucionalni okvir i obezbedila pokazne efekte boljih standarda poslovnog ponašanja i upravljanja. Slika 1 ispod ističe slijed za tim ciljevima, a naročito pokazuje da su svi ocjenjeni projekti usmjereni na poboljšanja u tržišnim okvirima.

Slika 1: Procenat projekata koji slijede zadate tranzicione ciljeve, 2005-2009

- **Infrastruktura:** sektor infrastrukture je bio prioritet u investicijama banke, sa 72 posto svog portfolia lociranog u segmentima transporta i MEI. Projekti u ovom sektoru su u prosjeku ocjenjeni sa "Dobrim" potencijalom uticaja na tranziciju. U prosjeku, kombinacija potencijala i rizika da se postigne takav potencijal je u skladu sa projektima u portfoliju, kao što je prikazano na slici 2 ispod.

Slika 2: Lista tranzicionog uticaja (1-8) projekata u Crnoj Gori

U transportu, banka je investirala u reforme sektora željeznica i rehabilitaciju željezničke infrastrukture. Kroz ove kredite, postignute su tarifne reforme i poboljšanja regulatornog i institucionalnog razvoja. Projekat modernizacije Aerodroma Crne Gore, koji je potpisan u 2003, sa ciljem komercijalizacije novoosnovane državne aerodromske kompanije i uvođenjem tarifa na potpuno komercijalnoj osnovi i eliminacija unakrsnog subvencioniranja. Sa projektom Regionalna Rehabilitacija puteva Crne Gore, potpisanim 2005. godine, Vlada Crne Gore odobrila je novu strategiju u sektoru transporta.

U MEI, Banka je podržala projekat Regionalnog vodovoda, potpisan 2007. godine. On će obezbjediti pitku vodu iz Skadarskog jezera za opštine duž Crnogorskog primorja - prioritetni projekat za razvoj turizma u primorskom regionu.

- **FI:** Učešće Banke u finansijskom sektoru je usmereno na promovisanje MSME finansiranje. Počev od 2002. godine Banka je razvila dugogodišnje partnerstvo sa tadašnjom Euromarket bankom (EB) - sada dio NLB Grupe i preimenovana u NLB Montenegrobanka (NLBM) - koja je odigrala važnu ulogu u poboljšanju upravljanja Bankom, operacija, poslovnog ponašanja i prakse korporativnog upravljanja i doprinijela atraktivnosti banke za kupovinu od strane strateškog investitora. Naučena lekcija iz angažovanja Banke sa NLBM je da teško makroekonomsko okruženje zahtjeva ko-investitora koji dijeli istu strategiju Banke. U 2003. godini, Banka je obezbjedila kreditnu liniju u Crnogorskoj Opportunitz banci (kasnije kupljena od strane Erste Banke) pod US / EBRD SME okvir, koji se pokazao kao veoma uspješan u podsticanju kreditne aktivnosti na najmanjem tržištu. Odličan rejting Tranzicionog uticaja i nizak rizik tranzicije dodeljen ovom projektu su izuzetni. Pored toga, Banka je podržala mikro finasijski sektor obezbeđujući tri kreditne linije Alter Modus-u, od kojih je prva završena i ocjenjena kao "dobra" s obzirom da su svi ciljevi projekta ispunjeni i obezbjeđeni značajni pokazni efekti.
- **Industrija, trgovina i agrobiznis:** U 2003. godini, Banka je finansirala međunarodne konsultantske usluge za Vladu preko preprivatizacionog kredita KAP-u, proizvođaču aluminijuma, i procesuirana dva TC projekta za olakšavanje transparentnosti i ekoloških zahtjeva u poslovanju KAP-a. Projekat se suočio sa nekoliko problema u toku implementacije, međutim, neka važna dostignuća su napravljena u oblasti bezbjednosti i zdravlja, kao i u legislativi za zaštitu životne sredine i prakse monitoringa. Naučena lekcija iz projekta Banke sa KAP-om je da održiva privatizacija treba da u potpunosti uzme u obzir troškove zaštite životne sredine i srodne aktivnosti još u fazi planiranja (PE07-384T). Tokom perioda prethodne strategije, banka je doprinijela poboljšanju transparentnosti,

korporativnog upravljanja i ekoloških standarda u nekoliko lokalnih kompanija (Mesopromet, Voli i Cosmetics Market), finansiranim iz LEF-a.

Skorije obaveze Banke u Crnoj Gori su skoro u potpunosti isplaćene i postoji mali rizik na Tranzicioni uticaj zbog otkazivanja ili nedostatka isplate transakcija. Kvalitet portfolia ostaje dobar. Trenutno prosječan rejting rizika portfolia je [6W] bez oštećene ili problematične aktive.

1.4 Odnos portfolia

Većina obaveza Banke su prema Državi (72,4 odsto). Razlog za takav odnos je velika potreba za poboljšanje nerazvijene infrastrukture u zemlji. Očekuje se da će broj ugovora sa privatnim sektorom, u periodu naredne Strategije, premašiti transakcije javnog sektora, ali uprkos naporima Banke, zbog vrlo male prosječne veličine privatnih ugovora u poređenju sa javnim, malo je vjerovatno da će to dovesti do značajnog rebalansiranja odnosa javnog i privatnog sektora.

2. OPERATIVNO OKRUŽENJE

2.1 Opšte reformsko okruženje

2.1.1 Politička dešavanja

Vladajuća stranka, pro-reformska Demokratska partija socijalista (DPS), koja je glavni arhitekta nezavisnosti Crne Gore, i koja je na vlasti od tada, i dalje uživa relativno visok nivo javne podrške, koja nije mnogo pogođena globalnom finansijskom krizom. Ona je dodatno učvrstila svoju vlast nakon povratka u politiku svog dugogodišnjeg lidera Mila Đukanovića, koji je postao premijer u februaru 2008. godine. DPS je ubjedljivo pobjedio na prijevremenim opštim izborima održanim 29. marta 2009. godine, koji su, prema procjeni OEBS-a, "održani u skladu sa gotovo svim međunarodnim standardima". Novi Ustav Crne Gore, koja se zasniva na evropskim i međunarodnim standardima, usvojen je u oktobru 2007. godine. Među preostalim izazovima je puna harmonizacija izbornog zakonodavstva sa novim Ustavom.

Proces približavanja EU, ostaje glavni spoljašnji oslonac reformi. Crna Gora je formalno podnijela zahtjev za članstvo u EU u decembru 2008. godine. U aprilu 2009. godine, Savjet EU je pozvao Evropsku komisiju (EK) da dostavi mišljenje u vezi ove aplikacije, koje je u pripremi i očekuje se u drugoj polovini 2010. godine. Prema najnovijem godišnjem izvještaju o napretku Crne Gore i zaključaka Savjeta EU od 8. decembra 2009. godine, Crna Gora je ostvarila napredak u mnogim oblastima, ali treba dalje jačati administrativne kapacitete i više učiniti u oblasti vladavine prava, uključujući nezavisnost pravosuđa, i pokazati održive rezultate u borbi protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Zemlja je uspjela da održi uravnotežene odnose sa svojim susjedima i aktivno učestvuje u projektima prekogranične i regionalne saradnje, uključujući Proces saradnje u jugoistočnoj Evropi (SEECP) čiji je predsjedavajući u 2010. godini.

2.1.2 Poslovno okruženje

Crna Gora je imala izvjesnog uspjeha u stvaranju povoljne poslovne klime i privlačenju

renomiranih stranih investitora. Ovo se ogleda u Indeksu Svjetske banke "Doing Business 2010", koja Crnu Goru postavlja na 71. poziciju od 183. zemalja ispitanika (77. mjesto u prethodnoj godini). Crna Gora se postavila bolje od većine zemalja u regionu zapadnog Balkana, međutim zaostaje za novim članicama EU. Savjet za eliminisanje biznis barijera, osnovan sredinom 2008. godine, usvojio je više mjera za pojednostavljivanje administrativnih procedura, kao što je uspostavljanje elektronskog registra privrednih subjekata. Pored toga, Crna Gora je uvela novi zakon o izgradnji i donijela neke zakone o radu u skladu sa pravnim tekovinama EU. Tokom prve polovine 2009. godine, uprkos globalnoj ekonomskoj krizi, registracija novih preduzeća nastavljena je po stopi koja je tek nešto niža nego u 2008. godini.

Bez obzira na ovaj značajan napredak, potrebni su dalji naponi na jačanju investicione klime. Podaci iz najnovijeg istraživanja poslovnog okruženja i performansi preduzeća 2009. godine (BEEPS 2009) ističe da nekoliko prepreka i dalje utiče na poslovanje u zemlji, uključujući i snabdijevanje električnom energijom, pristup finansijama, izdavanje poslovnih licenci i dozvola, praksa konkurenata u neformalnom sektoru i poreske stope. Prema Transparency International Indeksu percepcije korupcije 2009. godine (IPC), Crna Gora je rangirana kao 69. od 180. zemalja, i sa CPI od 3,9 bolje je pozicionirana od bilo koje druge zemlje zapadnog Balkana. Ovo je napredak u odnosu na CPI prethodnih godina. Međutim, korupcija je i dalje problem koji utiče na poslovanje.

Jedan od sektora u kojem mnogo toga ostaje da se uradi je infrastruktura. Crna Gora boluje od decenije ograničenih ulaganja i široko rasprostranjenog zanemarivanja vitalnih infrastrukturnih objekata kao što su putevi, željeznica, opštinska životna sredina i napajanje električnom energijom. Dok je napajanje iz domaće proizvodnje ispod nivoa tražnje, subvencije na cene struje na dva najveća industrijska preduzeća, posebno KAP (gde su subvencije nedavno obnovljene), materijalno izobličuju tržište i ometaju razvoj drugih privrednih aktivnosti.

2.1 3 Fizičko okruženje

Geografski Crna Gora je uglavnom planinska sa kotama od preko 1.000 metara, sa uskom priobalnom ravnicom pored Jadranskog mora. U unutrašnjosti veći dio zemlje je pod šumom i oko 15 odsto se koristi za poljoprivredu. U značajnije geografske karakteristike spadaju Skadarsko jezero, koje je obuhvata zaštićenu Ramsarsku močvaru, kao i Bokokotorski zaliv, koji je dio UNESCO-ve Svjetske baštine.

Ustav Crne Gore ustanovljava zemlju kao "ekološku državu". Prijavila se za člastvo u Evropskoj uniji i usklađuje zakonodavstvo zaštite životne sredine sa zahtevima EU. Nacionalni zahtjevi za procjenu uticaja na životnu sredinu su po uzoru na legilslativu EU i sadrže odredbe za javne rasprave i konsultacije.

Ministarstvo za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje ima ukupnu odgovornost za ekološko zakonodavstvo i administraciju u Crnoj Gori. Ministarstvo se odnosi prema prirodnom okruženju zemlje kao prema strateškom resursu i potencijalno konkurentnom prednošću nad drugim zemljama, posebno u vezi sa turizmom. Trenutni prioriteti Ministarstva uključuju urbanu regeneraciju, rešavanje problema u vezi sa nelegalnom gradnjom, kao i poboljšanje infrastrukture za upravljanje čvrstim otpadom i prečišćavanje otpadnih voda. Svakodnevno upravljanje i nadzor nad zaštitom životne sredine je povjereno Agenciji za zaštitu životne sredine (EPA).

Postoji visok stepen saglasnosti između zainteresovanih strana u Crnoj Gori u vezi sa glavnim ekološkim izazovima i mogućnostima za Crnu Goru. Glavni identifikovani izazovi su:

- *Ekološka svijest*: Postoji rasprostranjen konsenzus da je svijest i zainteresovanost o pitanjima zaštite životne sredine na niskom nivou među opštom populacijom.
- *Sprovođenje*: zakonodavni okvir u Crnoj Gori je dobro razvijen i uporediv sa članicama EU. Samo sprovođenje ovih zakona i dalje se čini da nedostaje u mnogim slučajevima.
- *Industrijsko zagađenje*: Crna Gora ima mali broj velikih industrijskih lokacija koje su veoma zagađujuće, ali koje su od vitalnog značaja za lokalnu ekonomiju. Vlada čini se usvaja pragmatičnu strategiju angažovanja i postepenih poboljšanja, uz pomoć Svjetske banke.
- *Upravljanje otpadom*: Postoji jasna potreba za ulaganje u infrastrukturu upravljanja otpadom, kako za lokacije čvrstog otpada tako i za tretman otpadnih voda. Ovo je identifikovano kao prioritet od strane Vlade.
- *Nelegalna gradnja*: Vlada procjenjuje da ima između 40.000 i 80.000 ilegalnih objekata u zemlji. Ministarstvo istražuje mogućnost grupisanja malih kredita vlasnicima kuća za finansiranje nadogradnje ovih objekata.
- *Nedostatak podataka*: Pravilno upravljanje zaštitom životne sredine je ometano nedostatkom podataka o trenutnom stanju ekologije u zemlji i korišćenju zemljišta. Nedostatak podataka o registraciji zemljišta stvara značajne neizvesnosti za potencijalne investitore i može da ometa ekonomski rast.

Uprkos ovim problemima, Crna Gora ima neke strukturalne prednosti koje će joj pomoći u bavljenju bavi pitanjima životne sredine. Kao nova država, osnovana 2005. godine, ona je u stanju da krene od relativne nule u smislu legislative vezane za životnu sredinu i primjena mehanizama za implementaciju te legislative. Država je razumno usvojil dalekovidu strategiju u modeliranju svojih propisa u skladu sa EU i uz aktivno angažovanje Evropske agencije za zaštitu životne sredine. Predloženo kretanje ka okviru IPPC-a za kontrolu industrijskog zagađenja je još jedan pozitivan korak. Značaj prirodnog okruženja na crnogorsku turističku industriju, a samim tim i na njen ekonomski razvoj znači da je zaštita životne sredine usklađena donekle sa ekonomskim i socijalnim interesima.

2.1.4 Pravna Reforma

Crna Gora je napravila značajne promjene u svom pravnom sistemu u poslednjih nekoliko godina, u cilju privlačenja stranih investicija i usklađivanja pravnog sistema sa zahtjevima EU. Najvažniji zakonski akti usvojeni u posljednjih nekoliko godina, uključuju zakone koji regulišu poslovanje i korporativno upravljanje, javne nabavke, nesolventnost, hartije od vrijednosti i tržište kapitala i obezbjeđene transakcije. Drugi primjer zakonskih akata, osmišljen tako da pruža podršku reformi poslovnog okruženja je Zakon o koncesijama usvojen 2009. godine, čiji je primarni cilj bio da približi lokalne zakone koji regulišu učešće privatnog sektora u javnim projektima sa onim u EU. Međutim, novi zakon je privukao kritike Evropske komisije, koja je bila zabrinuta, prvenstveno, sposobnošću organa vlasti da dodjeli koncesije za velike infrastrukturne projekte od strateškog značaja, bez konkurentnih procedura.

Novi Ustav Crne Gore je usvojen u oktobru 2007. godine. Novi Ustav Crne Gore je u skladu sa evropskim standardima, posebno u oblastima ljudskih i manjinskih prava, pravosuđa, narodne odbrane i kontrole bezbjednosnih snaga. Pored toga, Vlada je Crne Gore sprovodi program široke reforme pravosuđa u posljednjih nekoliko godina. Kao dio ovog programa, Zakon o Sudskom savjetu je usvojen 2008. godine, kojem daje pravo da bira, unapređuje i razrješava sudije o Sudskom savjetu.

Uprkos značajnom napretku ka uspostavljanju privrede orijentisane ka slobodnom tržištu i stabilnim demokratskim institucijama, Vlada Crne Gore se još uvijek suočava sa brojnim izazovima na svom putu. Vlada Crne Gore treba da se fokusira na poboljšanje administrativnih kapaciteta da bi mogli da sprovedu i implementiraju svoje novousvojene zakone koji su usmjereni na ključne oblasti kao što su tržišta kapitala, slobodno kretanje roba, konkurencija i javne nabavke. Pored toga, posebni naporu su potrebni u oblasti pravde, slobode, sigurnosti i iskorenjivanju korupcije i organizovanog kriminala, koji su i dalje ozbiljan problem.

2.2 Napredak u tranziciji i odgovor privrede

2.2.1 Makroekonomski uslovi za operacije Banke

Crna Gora je iskusila nekoliko godina održivog ekonomskog rasta zahvaljujući povećanoj domaćoj tražnji podstaknutnoj rekordnim prilivom stranih direktnih investicija i brzim rastom kredita. Nakon postizanja oko 11 odsto rasta u realnom smislu 2007. godine, Crnogorska ekonomija je nastavila da raste u 2008., sa realnim rastom BDP koji se procenjuje na 7 odsto. Na strani ponude, usluge su i dalje glavni pokretač rasta. Krediti koje pruža bankarski sektor nastavili su da se šire podstičući bum u ekonomiji. Nakon rekordnog kreditnog rasta od 175 odsto u 2007. godini, rast kredita dostigao je 85 odsto u 2008. Kao rezultat brzog širenja, Crna Gora je akumulirala velike spoljne disbalanse, uz deficit tekućeg računa koji dostiže 30 odsto BDP u 2007. i oko 34 odsto BDP u 2008. godini, uglavnom finansiranih iz direktnih stranih investicija. Inflatorni pritisci su se nagomilali, uzrokovani tražnjom, sa inflacijom koja je dostizala 7,4 odsto u 2008. godini, sa oko 4 odsto u 2007. S druge strane, Crna Gora je uživala veoma udobnu fiskalnu poziciju nekoliko godina. Poslije rekordnog fiskalnog suficita u iznosu od više od 6 odsto BDP-a u 2007. godini, fiskalni bilans bilježi suficit koji je procenjen na 1 odsto BDP-a u 2008.

Crnogorska privreda je bila ozbiljno pogođena globalnom finansijskom i ekonomskom krizom. Uticaj krize počeo je da se osjeća u posljednjem kvartalu 2008. godine i potpuno se razvio tokom 2009. Realni BDP pao je za oko 5,3 odsto, a industrijska proizvodnja za oko 32 odsto na godišnjem nivou u 2009, nakon snažnog pada u rudarstvu i proizvodnim aktivnostima. Osim toga, realni rast u sektorima građevinarstva i turizma je, kako se procjenjuje, znatno usporen. Tražnjom pokretani inflatorni pritisci su ublaženi, sa inflacijom koja je umanjena na 3,4 odsto na godišnjem nivou u 2009.

Posle negativnog uticaja krize na domaći rast, Crnogorski spoljni disbalans je značajno umanjen. Procenjuje se da se tekući račun umanjio za oko 27 odsto BDP u 2009. godini. Uvoz je smanjen za oko 34 odsto na godišnjem nivou u 2009. dok je izvoz opao za 35 odsto u odnosu na prethodnu godinu. Međutim, i pored slabog okruženja, priliv stranih direktnih investicija u crnogorsku ekonomiju i dalje ostaje jak dok je priliv stranih direktnih investicija povećan za oko 31 odsto u 2009. Ovaj porast najviše odražava

uspješnu djelimičnu privatizaciju EPCG, koje je u državnom vlasništvu, italijanskoj kompaniji A2A u septembru 2009.

Fiskalna politika Crne Gore se preokrenula u ekspanzivnu kao odgovor na krizu. Posle godina fiskalnih suficita podstaknutih procvatom ekonomije, ukupan fiskalni bilans pretvorio se u deficit od oko 3 odsto BDP-a u 2009. Vlada sprovodi fiskalni stimulatívni paket za podršku privredi. Paket uključuje povećanje kapitalnih izdataka, smanjenje stope socijalnih doprinosa, ukidanje pojedinih taksi i subvencija za električnu energiju za mala i srednja preduzeća i domaćinstva. Pored toga, djelimična renacionalizacija KAP-a je odobrena, sa ponovnim državnim sticanjem 29 odsto udjela u fabrici i 31 odsto udjela u vezanom preduzeću Rudnici boksita Nikšić u zamjenu za garancije u vrijednosti od € 135 miliona. Kao rezultat toga, javni dug je porastao na 39 odsto BDP-a u 2009. godini sa 29 odsto BDP-a u 2008.

Crnogorski bankarski sektor je teško pogođen globalnom finansijskom krizom koja je pokazala ranjivost sistema koja se prvenstveno odnosi na snažno oslanjanje na nekretnine / građevinski sektor, koji se gotovo potpuno zaustavio 2009. godine i strukturalnim nepodudarnostima bilansa stanja banaka. Međutim, mjerama preduzetim od strane crnogorskih vlasti uspio je da se izbjegne kolaps bilo koje banke. Usporavanje u bankarskom sektoru postalo je očigledno u posljednjem kvartalu 2008. i dramatično ubrzano u 2009. Nakon godina kreditne ekspanzije, kreditiranje bankarskog sektora ekonomiji se smanjilo za 14,3 odsto u odnosu na prethodnu godinu, sa porastom nekvalitetnih kredita na 13,5 odsto u decembru 2009. Epizoda naglog gubitka povjerenja u bankarski sektor pojavila se u oktobru 2008., sa povlačenjem oko 12 odsto depozita domaćinstava. Vlasti su sprovele nekoliko mjera za sprečavanje krize likvidnosti i stabilizacije bankarskog sistema, uključujući i zakon koji ovlašćuje Vladu da pruži direktnu podršku bankama, u obliku kreditnih linija i dokapitalizacije. Vlada je dostavila takvu podršku u dva slučaja: kredit od € 44 miliona Prvoj banci da se izvuče iz finansijskih nevolja, i garancija od € 150 miliona za pokrivanje KfV-a i EIB kredita crnogorskim bankama za finansiranje malih i srednjih preduzeća.

Uprkos kratkoročnom oštrom padu realnog rasta, srednjoročni izgledi za Crnu Goru ostaju pozitivni. Očekuje se da će oporavak biti spor, sa prognozom realnog rasta BDP-a u negativnom iznosu od 0,1 odsto u 2010. Očekuje se da priliv stranih direktnih investicija i nastavak kreditiranja privatnom sektoru podrže domaću tražnju u narednim godinama. Pored toga, očekuje se da potražnja iz inostranstva umjereno poraste nakon oporavka u evro zoni. Očekuje se da oporavak dobije snagu u srednjoročnom periodu, što će se odraziti na jači tempo potrošnje i investicija.

2.2.2 Uspjeh tranzicije i izazovi tranzicije

Crna Gora je uspješno realizovala nekoliko strukturnih i institucionalnih reformi, nakon početka puta ka tržišnoj ekonomiji kasnih 1990-ih. Do sada, reforme su dobro napredovale u više oblasti, prije svega u oblastima cijena i liberalizacije trgovine, privatizacije i finansijskom sektoru. Glavni preostali tranzicioni izazovi su:

- Poboljšanje infrastrukture za podršku ekonomskim aktivnostima, jačanje regionalnih ekonomskih integracija i omogućavanje daljeg razvoja sektora SME, naročito za razvoj sektora turizma. Reforme su potrebne u sektoru transporta, u pristupu finansiranju opština i restrukturiranju energetskog sektora kako bi se poboljšala efikasnost i sigurnost snabdijevanja;

- Podrška konkurentnosti i ekonomskoj raznolikosti, kako bi se nadoknadio mogući negativni razvoj u nekoliko postojećih velikih industrijskih problema i da podrška stvaranju i jačanju razgranate mreže konkurentnih malih i srednjih preduzeća kao osnov za budući ekonomski rast;
- Jačanje finansijskog sistema u post-krizom okruženju i održavanje adekvatnog pristupa finansiranju za privatni sektor, a posebno za mala i srednja preduzeća;
- Borba protiv visokog nivoa intenziteta ugljenika razvojem i sprovođenjem projekata održive energije;
- Dalje unaprjeđenje poslovnog okruženja za nastavak privlačenja stranih direktnih investicija (SDI) i bolje upravljanje i korporativno upravljanje u domaćim preduzećima i
- Kompletiranje restrukturiranja i privatizacije nekoliko preostalih državnih preduzeća i komercijalizacija ključne aktive preko privatnih koncesionih šema, kao što su luke i aerodromi, kako bi se postigla veća efikasnost i konkurentnost.

Infrastruktura: Povećanje učešća privatnog sektora treba podsticati u sektoru transporta. U sektoru puteva, odgovornost za osnovne i sekundarne puteve kao i za autoputeve zadržana je na centralnom nivou, a odgovornost za lokalne puteve je prenijeta na opštine. Preduzeće za održavanje puteva je privatizovano 2003. godine, ali je zadržalo monopol. Naplate za korišćenje puteva su uvedene i dovoljne da pokriju troškove održavanja i rehabilitacije, međutim, oni su sastavni dio budžetskih prihoda sa djelimičnim godišnjim transferima za puteve koji se moraju prvo odobriti na godišnjem nivou od strane Vlade - sektor još uvijek nema nezavistan posvećen tok prihoda pod njenom direktnom kontrolom. Novi Zakon o koncesiji stupio je na snagu u februaru 2009. godine, a testiran je u toku tendera za ugovor javno-privatnog partnerstva za autoput Bar-Boljare. Ipak, transakcija još nije zatvorena i implikacije ovog PPP zakonodavnog okvira i okvira politike će morati dodatno da se procjenjuju.

U sektoru željeznice se sprovodi nekoliko reformi. Vlada je usvojila plan restrukturiranja u skladu sa direktivama EU i pristup pruži je dat trećim licima. Restrukturiranje rada je napredovalo i efikasnost je generalno poboljšana. Kroz podršku banke, Kompanija željezničke infrastrukture (ZICG) u 2008.-09. smanjuje svoju radnu snagu za 300 ljudi, uvodi mrežni ugovor i tarife za korišćenje pruge, uspio je da obnovi većinu kritičnih delova glavne željezničke pruge ka Srbiji. Međutim, ZICG još uvijek ostvaruje gubitke a i dalje primaju velike državne subvencije. Vlada razmatra davanje koncesija za dio društva koji je u nekretninama a takođe je izdala tender za privatizaciju Željezničke kargo kompanije (Montecargo).

Nastavak restrukturiranja elektroenergetskog sektora ostaje prioritet reforme za poboljšanje snabdijevanja električnom energijom i podršku ekonomskim aktivnostima, naročito u sektoru turizma. Crna Gora je ostvarila značajan napredak u restrukturiranju svog energetskog sektora, posebno kroz potpuno pravno razdvajanje operatora prenosnog sistema i uvođenje italijanske energetske kompanije A2A, kao glavnog investitora i rukovodioca vertikalno integrisane elektroenergetske kompanije EPCG. Energetskim sektorom i dalje dominira EPCG i Crna Gora se suočava sa velikim izazovima u brojnim oblastima. Ovo uključuje generacijsko ulaganje u kako bi se zadovoljila sve veća potražnja i postojeća postrojenja na ugalj u Pljevljima dovela u sklad sa standardima zaštite životne sredine EU, smanjili gubici na mreži sa sadašnjih visokih nivoa, uveo mehanizam podrške za obnovljive izvore energije i omogućila izgradnja obnovljivih energetskih postrojenja, unaprijedio tarifni okvir za smanjenje

unakrsnog subvencioniranja, kao i liberalizacija sektora kako bi se olakšala konkurentnost ponude. Pored toga, Crna Gora ima priliku da postane važan čvor na regionalnom tržištu energije, uglavnom kroz predloženu visoko naponsku interkonekciju sa Italijom i veze sa susjednim zemljama - Realizacija ovog projekta će imati važne prednosti za čitav Balkan.

Puna korporatizacija vodovodnih preduzeća, tarifne reforme i poboljšanje ugovornih aranžmana kako za vodu tako i u sektor gradskog prevoza tek treba riješiti. Lokalna infrastruktura je prebačena na opštine, ali vodovodna preduzeća obično nisu transformisana u akcionarska društva. Tarife određuju opštine, bez transparentne formule cijene, koja zajedno sa slabim ugovornim aranžmanima čine da tarifa i operativni ciljevi budu predmet političkog uplitanja. Unakrsne subvencije između grupa potrošača i dalje su široko rasprostranjene.

Finansijske institucije: Održavanje nivoa potrebne ponude kredita privatnom sektoru, posebno MMSP, je ključ. Bankarskim sektorom dominiraju strane banke. Ovo je intenziviralo konkurenciju, mada sektor ostaje visoko koncentrisan. Bankarski sektor je veoma brzo rastao u godinama prije krize, sa rastom kredita koji je dostizao rekordni nivo od više od 100 odsto godišnje od 2006. - 2008. Potrebne supervizije i regulacije bankarskog sektora stoje u mjestu. Crnogorski bankarski sektor je teško pogođen globalnom finansijskom krizom. Vlada je odgovorila odmah sprečavanjem krize likvidnosti, ili kolapsa bilo koje velike banke. Bankarski sistem je likvidan i strane banke su ostale posvećene pružanju podrške svojim filijalama u Crnoj Gori. Međutim, komercijalne banke su pooštrile svoje standarde za pozajmice i kreditiranje privatnog sektora je značajno smanjeno. Osim toga, bankarski sistem je slabo kapitalizovan i šeme zaštite depozita je potrebno dalje jačati. Zbog toga, jačanje kapitalizacije banaka, dajući im adekvatne izvore finansiranja i poboljšanje pristupa finansiranju privatnom sektoru ostaje jedan od glavnih izazova na putu ka ekonomskom oporavku.

Ne-bankarski finansijski sektor je još uvijek u ranoj fazi razvoja. Penetracijam osiguranja ostaje skromna i trenutno ne postoje privatni penzioni fondovi koji posluju u zemlji. Zakonska regulativa za osiguranje je nešto lošija od IAIS standarda. Tržište lizinga je uglavnom razvijeno u poslednjih nekoliko godina. Sektor komercijalnog privatnog kapitala tek treba da se razvije i do sada država nije privukla značajan interes međunarodnih fondova privatnog kapitala.

Industrija, trgovina i agrobiznis: Crnogorskim korporativnim sektorom dominiraju samo dva osnovna industrijska proizvođača, KAP i Željezara Nikšić. To čini zemlju veoma osjetljivom u smislu ekonomske održivosti i zato je od izuzetnog značaja da Crna Gora ubrza i intenzivira aktivnosti na ekonomskoj diversifikaciji. MSP će igrati ključnu ulogu u tom procesu diverzifikacije u svim sektorima, a naročito u onim u vezi sa turističkom industrijom. To će takođe biti moguće održavanjem adekvatnog pristupa finansiranju privatnog sektora, a posebno malih i srednjih preduzeća. Privatizacija je dobro napredovala u Crnoj Gori, sa oko 85 odsto privatizovane državne imovine. Međutim, u julu 2009. godine, Vlada je odobrila djelimičnu renacionalizaciju finansijski posrnulog KAP-a, i povezanih Rudnika boksita Nikšić. Kompletiranje privatizacija nekoliko preostalih državnih preduzeća i komercijalizacija preko privatnih koncesionih šema nekih ključnih sredstava, kao što su luke i aerodromi za podršku većoj efikasnosti i konkurentnosti, će biti važno.

Potrebni su dalji naponi da se poboljša poslovno okruženje i nastavi privlačenje stranih direktnih investicija. Crna Gora je imala izvjesnog uspjeha u stvaranju povoljne poslovne klime i privlačenju renomiranih stranih investitora. Nekoliko mjera je uvedeno da se poboljša poslovno okruženje, ali prepreke koje utiču na poslovanje i dalje postoje. Prema BEEPS 2009., nedostatak snabdijevanja električnom energijom je najteža prepreka poslovanju, dalje to je pristup finansijama, odobrenja i dozvole za obavljanje posla. Konačno, korupcija i dalje utiče na poslovno okruženje u Crnoj Gori i ostaje izazov za poslovanje.

Poboljšanje infrastrukture i dostupnost dugoročnog finansiranja i dalje je ključ za razvoj sektora nekretnina i turizma. Tržište modernih komercijalnih nekretnina je u ranim fazama razvoja. Veliki broj iskusnih kompanija za nekretnine i investitora razmatra ulazak na tržište sa širokim spektrom raznih vrsta nekretnina, uključujući kancelarije, hotele, maloprodaju, industrijske i stambene objekte (stalne i vikendice). Ipak, napredak je inhibiran zbog nedostatka adekvatne infrastrukture i nedostupnosti dugoročnog finansiranja.

2.3 Pristup kapitalu i zahtjevi za investicije

Dana 30. aprila 2009. godine, Moody's je smanjila rejting Crne Gore na Ba3, jer su izgledi ostali negativni, dok je Standard & Poor's potvrdio svoju ocjenu BB +. Industrijska proizvodnja je u padu, pošto je pala za 31,6 odsto u periodu januar-oktobar u odnosu na isti period 2008. Nasuprot tome, turizam je blago povećan za 2,2 odsto. U toku 2009, Vlada je pozajmila 90 miliona € od Credit Suisse i € 30 miliona od Erste banke za podršku budžetu. Bilo je teško obezbjediti finansije za razvoj privatnog sektora, osim po veoma visokim cijenama u odnosu na osnovni nivo Eura. Vlada razmatra svoju prvu emisiju Euroobveznica u prvoj polovini 2010.

3. STRATEŠKI PRAVCI

Ekonomska diverzifikacija je ključni strateški cilj za Crnu Goru. To će omogućiti smanjenje zavisnosti od velike industrije putem razvoja ključnih sektora za dugoročni rast, posebno sektora proizvodnje i usluga povezanih sa turizmom. Investiranje u nekoliko odabranih turističkih projekata će imati odličan demonstrativni efekat u smislu održivosti i niskog uticaja na životnu sredinu (niska gustina / visok prihod). S obzirom na veličinu lokalnih preduzeća, većina investicija u privatnom sektoru će biti preko LEF.

Preduslov za razvoj privatnog sektora i naročito turizma je prisustvo dobre infrastrukture što će zahtijevati ulaganja u opštinske i ekološke projekte. Banka nastavlja svoj angažman u sektoru infrastrukture u puteve i željeznicu, opštinsku infrastrukturu, kao i električnu energiju. S obzirom na veoma ograničen fiskalni prostor i veliki obim potreba, Banka će intenzivirati saradnju sa partnerskim međunarodnim finansijskim institucijama. Ovo će takođe biti moguće u kontekstu VBIF. Kad god je to moguće, Banka će nastojati da obezbjedi sredstva na osnovama bez državne garancije.

S obzirom da su intenzitet korišćenja energije i emisije ugljenika visoke u Crnoj Gori, banka će se fokusirati na energetske efikasnost i projekte održive energije. Dakle, mogućnosti investiranja će se odvijati kroz WeBSECLF i WeBSEDF, kao i kroz veće investicije u sektor proizvodnje električne energije i prenos električne energije i distributivnu mrežu. Pored toga, Banka će nastojati da podrži projekte koji će poboljšati

veze Crne Gore sa drugim zemljama, a koji će odražavati bitnu pozicioniranost u regionalnoj mreži i malu veličinu njenog unutrašnjeg energetskog sektora.

U finansijskom sektoru, Banka će se fokusirati na nastavak svoje podrške komercijalnim bankama i mikrofinansijskim institucijama, uključujući i one sa zajedničkim kapitalom i sa konkretnim proizvodima koji bi omogućili bankama oporavak i dalji rast njihovih aktivnosti kreditiranja (na primjer, kroz podjelu rizika i energetske efikasnost). Pored toga, Banka će nastojati da pruži podršku Fondu za zaštitu depozita, kako bi se dodatno ojačalo povjerenje u bankarski sistem.

3.1 Prioriteti Banke za period obuhvaćen Strategijom

Dok će Banka nastaviti da se fokusira na investicije u privatnom sektoru, odnos Portfolia će se srednjeročno samo povećati, ali je malo vjerovatno da će se to dogoditi u toku perioda ove strategije. To odražava značajne potrebe investicija u infrastrukturu Crne Gore, kao i malu veličinu privatnih preduzeća. Međutim, u pogledu broja transakcija, privatni sektor će vjerovatno dominirati aktivnostima Banke tokom predstojećeg perioda strategije.

Banka će nastaviti i intenzivirati svoj politički dijalog sa vlastima, sa ciljem ubrzanja reformi i većeg uticaja tranzicije. Politički dijalog će pokriti različite oblasti, među kojima bi trebalo imati u vidu sljedeće:

- Poboljšanje poslovnog okruženja kako bi se omogućilo dalje jačanje lokalnih preduzeća, posebno malih i srednjih preduzeća i njihove konkurentne pozicije, sa ciljem podrške većoj ekonomskoj diverzifikaciji u zemlji. U tom kontekstu, Banka će se angažovati u pružanju podrške Vladi da preduzme transparentne aktivnosti za završetak nedovršene privatizacije i rješavanje nerješene pitanja oko postojeće industrijske imovine.
- Podrška procesu pristupanja EU, kroz obezbjeđenje projekata na bazi programa reformi koji se uklapaju u proces približavanja EU, posebno u oblastima kao što je restrukturiranje preduzeća javnog sektora i koncesija javnih dobara u oblasti infrastrukture i turizma.
- Veliki napor da se uhvati u koštac sa pitanjima energetske sigurnosti i energetske efikasnosti, kroz promociju programa reformi i povoljnije okruženje za obnovljive izvore energije i projekata energetske efikasnosti putem posvećenih resursa koji su dostupni u okviru postojećih olakšica.
- Raspodjela fiskalnog prostora koji, s obzirom na suženost, treba transparentno i dosljedno biti dodjeljena prioritarnim projektima koji su ključni za regionalnu integraciju. Banka će nastojati da radi sa svojim partnerima u okviru WBIF da se postigne konzistentnost koordinacije na prioritizaciji projekata i planiranju.

3.2 Sektorski izazovi i ciljevi Banke

3.2.1 Infrastruktura

Tranzicioni ciljevi: Povećati regionalnu integraciju zemlje u okviru zapadnog Balkana fokusirajući se na kritične regionalne projekte u saobraćaju (posebno na glavnom Pan-

evropskom putnom koridoru) i energiji (u pogledu potrebe da se razvije i implementira Energetska zajednica jugoistočne Evrope) Poboljšanje u priritetnu saobraćajnu infrastrukturu (drumska i željeznička mreža, kao i jačanje pristupačnosti luka i aerodroma) i povećanje učešća privatnog sektora, posebno kroz konkurentne dodjele PPP ugovora. Restrukturiranje elektroenergetskog sektora i podrška učešću privatnog sektora. Korporatizacija vodovodnih preduzeća i tarifna reforma na opštinskom nivou.

Operativni prioriteti:

Saobraćaj: Banka će nastaviti da podržava unapređivanje saobraćajne mreže u Crnoj Gori sa akcentom na regionalne veze i regionalne integracije, u cilju olakšavanja trgovine i privrednog rasta i takođe će razmotriti mogućnosti za razvoj održivih aktivnosti logistike koje povezuju ključne vidove transporta. Gdje je to moguće i izvodljivo, Banka će podržavati veće uključivanje privatnog sektora u razvoj saobraćajne infrastrukture, na primjer, kroz PPP ili drugih oblika koncesionog finansiranja u lučnom i putnom sektoru. To bi moglo takođe da uključuje finansiranje javnih i / ili privatnih investicija u objekte fokusirane na distribuciju i logistiku u vezi sa lučnim, putnim i željezničkim terminalima.

Energija: Banka će raditi sa vertikalno integrisanom elektroenergetskom kompanijom EPCG na finansiranje potrebnih investicija i radiće sa Vladom na identifikaciji mogućih investicija u proizvodnji i rad u skladu sa standardima zaštite životne sredine EU. Crna Gora ima priliku da postane važan čvor na regionalnom tržištu energije, uglavnom kroz predloženu visokonaponsku interkonekciju sa Italijom i odnosne veze sa susjednim zemljama - Realizacija ovog projekta će omogućiti važne prednosti za čitav zapadni Balkan. Imajući u vidu veoma visok intenzitet emisije ugljenika, energetska efikasnost biće prioritet za Banku, posebno preko WeBSECLF i WeBSEDFE.

Opštinska i ekološka Infrastruktura: Banka će dobiti na uspješnom slučaju projekta Regionalnog vodovoda, i zbog visokog nivoa saradnje među međunarodnim finansijskim institucijama i donatorima, kako bi dalje razvila svoje učešće u finansiranju opština. Sposobnost banke i komercijalnih kreditora za finansiranje opštinske infrastrukture je ograničen zbog ograničenog obima projekata i finansijske slabosti lokalnih samouprava i komunalnih preduzeća (koji nemaju dovoljno budžetske nezavisnosti / prihoda da se postigne oporavak troškova). Međutim, banka će nastojati da identifikuje nekoliko najboljih opština i pribavi donacije putem WBIF kako bi olakšala pitanja pristupačnosti i fiskalnog prostora.

3.2.2 Finansijske institucije

Tranzicioni ciljevi: Poboljšati dostupnost rizičnog kapitala i dugoročnih sredstava za privatni biznis, uz posebno ciljanje sektora malih i srednjih preduzeća, kao i energetske efikasnosti i obnovljive energije. Dalje jačanje regulatornog okruženja, uključujući i Fond za zaštitu depozita. U svijetlu nesigurnosti koje proističe iz globalne finansijske krize i njenog uticaja na bankarski sistem, eliminisati neslaganja bilansa stanja, podržati kapitalizaciju bankarskog sistema i obezbjeđivanje kredita preko partnerskih banaka i nebankarskih mikrofinansijskih institucija u privatnom sektoru, uključujući i investicije za održivu energiju, obezbjeđiti odgovarajuće politike i finansiranje ukoliko bankama bude potrebna podrška.

Operativni prioriteti: Banka aktivno prati postojeće partnere banke i ostaje u dijalogu sa Centralnom bankom kako bi obezbjedila brzi odgovor u slučaju veće potrebe za finansiranjem i / ili kapitalom. Konkretno, Banka može biti pozvana da proširi dokapitalizaciju i ulaganja po osnovu duga u banke koje su do sada bile u mogućnosti da se oslone na rast depozita kako bi finansirale rast bilansa stanja. Banke su postale averzivne prema riziku, i traže veće diversifikacije portfolija. U takvom okruženju, Banka će intenzivirati svoje napore na ponudi proizvoda za podjelu rizika koji imaju za cilj da obezbjede dalje kreditiranje realne ekonomije, dok u isto vreme jačaju profil rizika banaka i njihove kreditne politike i procedure.

Kao jedan od glavnih izazova biće održavanje nivoa kreditiranja i time olakšavanje uticaja krize, Banka će nastojati da dizajnira adekvatne proizvode kreditiranja, gde je moguće uključiti i donatorska namjenjena sredstva, za podršku razvoju malih i srednjih preduzeća, kao i projektima energetske efikasnosti i obnovljive energije. Kad god je potrebno, ove investicije će biti u kombinaciji sa tehničkom pomoći za efikasniji način dostavljanja tranzicionog uticaja u poslije kriznom okruženju.

Banka će se angažovati sa Fondom za zaštitu depozita kako bi povećala ukupno povjerenje u bankarski sistem i obezbjediće adekvatne resurse za tehničku podršku lokalnim vlastima kako bi poboljšala bankarski regulatorni okvir, uključujući i nadzor.

3.2.3 Industrija, trgovina i agrobiznis

Tranzicioni ciljevi: Ekonomska diverzifikacija je ključni strateški cilj za Crnu Goru a to se može postići kroz širenje mreže malih i srednjih preduzeća u zemlji. Ovo će omogućiti smanjenje zavisnosti od sredstava velike industrije i podršku razvoju novih sektora kao što je turizam. Povećanje transparentnosti i korporativnog upravljanja lokalnih preduzeća će biti ključni faktor za njihovo širenje. Kompletna privatizacija nekoliko preostalih državnih preduzeća i dalja poboljšanja u poslovnom okruženju kako bi se nastavilo privlačenje stranih direktnih investicija su takođe važni ciljevi tranzicije.

Operativni prioriteti: Banka će nastojati da proširi svoje investicione aktivnosti u sektorima u kojima crnogorske kompanije imaju relativne izvozne prednosti, ili gde je trenutno zavisna od uvoza. Ovo uključuje Agrobiznis (uključujući preradu, logistiku i distribuciju u maloprodaje, kao i lokalnih kompanija za preradu hrane koje mogu snabdijevati ugostiteljsku industriju), malu proizvodnju, maloprodaju, nekretnine i građevinske materijale. Konkretno, Banka će nastojati da podrži sektore vezane za rastući sektor turizma kako bi omogućila održivost na dugoročnoj osnovi. Banka će podržati projekte u sektoru turizma, uključujući i razvoj niske gustine.

Projekti visokog turizma, sa jakim pozadinskim vezama. Sektor nekretnina je doživio potrebu zbog krize. Međutim, sektor će ostati važan za zemlju i Banka će pratiti potencijalne investicije. LEF i WeBSEDFE će biti efikasni mehanizmi za finansiranje održivih lokalnih preduzeća. TAM / BAS će biti instrument za jačanje institucionalnih kapaciteta lokalnih kompanija.

4. SARADNJA SA EVROPSKOM UNIJOM

Evropska unija igra važnu ulogu u političkom i društvenom razvoju Crne Gore, kao dio procesa pristupanja. Crna Gora je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju 15. oktobra 2007. i podnijela zahtjev za članstvo u EU 15. decembra 2008. Od 19. decembra 2009. godine vizni režim sa zemljama EU je izmijenjen, čime su građani Crne Gore dobili pristup u svih 25 država članica Šengena bez viza unutar Unije.

Finansijska pomoć je obezbijedena u okviru novog Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA) iz 2007. IPA je jedan i jedinstven pretpristupni program, koji je zamijenio PHARE, ISPA i SAPARD. IPA program je koncentrisan na izgradnju institucija i pripremu za sprovođenje zajedničke EU poljoprivredne politike i politike kohezije. IPA ima budžet za prve tri godine od skoro € 100 miliona za Crnu Goru. IPA program ima dvije komponente:

- **Pomoć u tranziciji i izgradnji institucija** - Primjeri: borba protiv korupcije / reforme policije, pravosuđa i zatvorskih uslova, rada i zaštite na radu, zaštite životne sredine, željeznice, poboljšanje kapaciteta civilnog društva i medija, tehnička pomoć u razvoju odabranih oblasti statistike, javnih finansija, poreza, javnih nabavki i
- **Prekogranična saradnja** - glavni strateški dokument: IPA program Jadranske prekogranične saradnje 2007 - 2013, koji su potpisale Crna Gora, Hrvatska, Italija, Grčka, Srbija, Bosna i Hercegovina, Albanija, i Slovenija.

Tabela 2: Crnogorska Indikativna finansijska alokacija po komponentama u milionima eura

Komponenta	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Pomoć u tranziciji i izgradnji institucija	27.4	28.1	28.6	29.2	29.8	30.4
Prekogranična saradnja	3.9	4.4	4.6	4.7	4.8	4.9
Ukupno	31.4	32.6	33.3	34.0	34.7	35.4

Kao odgovor na ekonomsku krizu, krizni paket IPA je osmišljen, i sastoji se od 200 miliona eura za region zapadnog Balkana koji bi trebalo da iskoristi investicije od najmanje € 1 milijarde, ko-finansirane od strane partnerskih finansijskih institucija. Zemlja će imati koristi od učešća višekorisničkih sredstva za konkurentnost, mala i srednja preduzeća, energetska efikasnost i bankarski sektor. Pored toga, država Crna Gora ima koristi od - izdvojenih višekorisničkih sredstava kako bi ubrzala investicije u infrastrukturu.

5. OSTALE MEĐUNARODNE FINANSIJSKE INSTITUCIJE I MULTILATERALNI DONATORI

Banka održava dobre odnose sa drugim međunarodnim finansijskim institucijama. Mogućnosti zajedničkog finansiranja se redovno raspravljaju i ocjenjuju i do danas Banka je sprovodila zajedničke operacije sa svim međunarodnim finansijskim institucijama i blisko saraduje sa EU, koja preuzima vodeću ulogu u smislu TC reformi i institucionalnog jačanja. WBIF pruža važno sredstvo za konsolidaciju finansijskih

sredstava i instrumenata na evropskom nivou i povećanje saradnje sa EU, EIB i CEB, posebno na infrastrukturnim projektima, ali sve više i u drugim sektorima, kao što su mala i srednja preduzeća i energetska efikasnost. U prethodnom periodu Strategije, Banka je sufinansirala transakcije sa obje EIB i Svjetskom bankom. Pored toga, Banka blisko saraduje sa Vladom Crne Gore i EU da pripremi projekte koji će se uklopiti u prioritete i zadovoljiti kriterijume za sufinansiranje kroz EU IPA donacije.

5.1 Evropska investiciona banka (EIB)

EIB je počela sa radom u Crnoj Gori tokom 2001. godine, kada je Crna Gora još uvijek bila dio SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i postala značajan zajmodavac za infrastrukturu javnog sektora i finansijski sektor. Do kraja 2009. godine ukupna izloženost EIB u Crnoj Gori iznosila je € 205 miliona od čega je € 93 miliona (45 odsto) investirana u kreditne linije preko lokalnih banaka, € 77 miliona (38 odsto), za saobraćajnu infrastrukturu (putevi, željeznice i aerodromi), € 32 miliona (16 odsto) za životnu sredinu, i 3 miliona € (1 odsto), za energiju.

EIB prioriteti su u sektoru zaštite životne sredine (za prečišćavanje otpadnih voda) i sektoru saobraćajne infrastrukture (autoputevi i željeznica). Tokom 2008. i 2009. godine EIB aktivnosti bile su uglavnom fokusirane na kreditne linije preko domaćih banaka (€ 84 miliona), transport (€ 42 miliona) i ekologiju (€ 32 miliona). Najveći krediti bili su za rehabilitaciju puteva i mostova (€ 30 miliona), kreditna linija za Hipo Alpe-Adria-Grupu Crna Gora (€ 30 miliona) i upravljanje čvrstim otpadom (€ 27 miliona).

5.2 Grupacija Svjetske banke

Crna Gora je postala članica grupacije Svjetske banke, 18. januara 2007. Investicije Svjetske banke u Crnoj Gori obavljane su preko Međunarodne banke za obnovu i razvoj (IBRD) ili Međunarodne finansijske korporacije (IFC).

5.2.1 Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)

U Crnoj Gori IBRD je podržala 15 projekata u ukupnoj vrijednosti od 123 miliona dolara. Devet od ovih projekata u iznosu od 76 miliona dolara su i dalje aktivni. Najznačajniji su institucionalni razvoj i jačanje poljoprivrede (15,7 miliona dolara), zemljišna administracija i menadžment (16,2 miliona dolara), dva projekta u energetici (18,4 miliona dolara dolara), sistem zdravstvene zaštite (14,1 miliona dolara), penzije i životna sredina. Ove investicije su u skladu scenariom osnovnog finansiranja za podršku Vladi za celokupni program reformi u ključnim oblastima, kao što su energetska sektor, upravljanje čvrstim otpadom, kao i reforme zdravstvenih i penzionih usluga.

IBRD je obezbjedila dvanaest kredita Crnoj Gori u ukupnom iznosu od USD 83 miliona. Grantovi su odobreni iz Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF) i Fonda za institucionalni razvoj (IDF).

Najznačajniji projekat IBRD je 85 miliona dolara vrijedan kredit za razvoj politika finansijskog sektora (FPDPLs). Ovo bi trebalo da se koristi kao podrška programu reformi bankarskog sektora u cilju očuvanja zadovoljavajućeg makroekonomskog okvira, obnovi stabilnosti u bankarskom sektoru i jačanju njene otpornosti na buduće udare.

5.2.2 Međunarodna finansijska korporacija (IFC)

Nakon što je Crna Gora postala članica 2007. godine, IFC je opredijelio oko 46 miliona svojih sredstava. IFC ulaganja u zemlji su bila u finansijski sektor i opšti proizvodni sektor.

Pored kredita, IFC aktivnosti u Crnoj Gori sadrže i nekoliko savjetodavnih projekata o korporativnom upravljanju, međunarodnim standardima, alternativnom rešavanju sporova, i pripremi studije izvodljivosti za autoputeve.

5.3 Međunarodni monetarni fond (IMF)

Crna Gora je pristupila Međunarodnom monetarnom fondu u januaru 2007. Tokom poslednjih konsultacija održanih u februaru 2010, između Vlade i centralne banke i IMF-a, nekoliko ključnih rizika za stabilnost zemlje su detektovani: zarade i troškovi erozije konkurentnosti, visoki deficit tekućeg računa, slabost bankarskog sistema, velika zaposlenost u javnom sektoru i relativno visoke plate, potrošnja na socijalne transfere i loša statistika o međunarodnoj trgovini i nacionalnim računima. Predstavnici IMF-a predložili su sljedeće mjere: pooštavanje javnih finansija, a posebno rješavanja velikog broja zaposlenih u javnom sektoru i proširenje poreske osnove, jačanje nadzorne i regulatorne budnosti Centralne banke, deregulacija tržišta rada, sprovođenje strukturnih reformi, poboljšanje poslovnog okruženja.

LISTA ANEKSA

Aneks 1: Politička procjena

Aneks 2: Procjena tranzicionih izazova

Aneks 3: Ekološki i socijalni razvoj

Aneks 4: Poslovni Zakoni Crne Gore

Aneks 5: Aktuelni Projekti

Aneks 6: Trendovi Portfolia

Aneks 7: Lista projekata potpisanih do danas

Aneks 8: Projekti Potpisani tokom 2007-2009

Aneks 9: Izabrani ekonomski pokazatelji

Aneks 10: bilateralna pomoć

Aneks 11: TAM / BAS Aktivnosti u Crnoj Gori

ANEKS 1: POLITIČKA PROCJENA

Crna Gora je posvijećena i primjenjuje principe višepartijskog sistema, pluralizma i tržišne ekonomije, u skladu sa uslovima navedenim u članu 1 Ugovora o osnivanju Banke.

Crna Gora je nastavila da napreduje u ključnim političkim reformama, usmjerenim ka integraciji u Evropsku uniju. Njen napredak u približavanju EU, kulminirao je zvaničnim zahtjevom za članstvo podnijetim u decembru 2008. Demokratske institucije u Crnoj Gori su robustne, sa funkcionisanjem podjele vlasti. Izbori se obično sprovode na način koji je smatran od strane OEBS-a i Savjeta Evrope kao slobodan i uglavnom u skladu sa međunarodnim standardima, iako povećanje povjerenja javnosti u izbore ostaje izazov zbog čestih, čak iako nepotkrijepljenih, navoda o izbornim zloupotrebama.

Politička stabilnost je veća posle usvajanja novog Ustava, koji je zasnovan na evropskim i međunarodnim standardima, tokom 2007. godine. Ona je ojačana relativno visokim nivoom javne podrške koju uživaju vladajuće političke stranke, pro-reformska Demokratska partija socijalista, koja je bila glavni arhitekta nezavisnosti Crne Gorei koja je na vlasti od tada. Globalna finansijska kriza nije narušila narodnu podršku za ukupan pro-reformski kurs Vlade.

Izbori

Postojeći pravni okvir omogućava adekvatnu osnovu za sprovođenje demokratskih izbora. Ključni izazov je uklanjanje preostalih nedosljednosti izbornog zakonodavstva i puno usklađivanje sa novim Ustavom, posao koji je trenutno u toku.

Izveštaji sa prethodnih izbora u zemlji (OEBS-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava - ODIHR - pratila je izbore 2006, 2008 i 2009) primjetili su relativno nisko povjerenje javnosti, istaknute čestim, čak iako nepotkrijepljenim, tvrdnjama o miješanju državnih i partijskih struktura, pritisku na glasače, prevarama i drugim izbornim zloupotrebama.

Posljednji opšti izbori održani su 29. marta 2009. godine. Novi Ustav, usvojen 2007, predvidio je nove parlamentarne izbore do kraja 2009, ali Vlada je odlučila da ide na vanredne izbore da bi obnovila mandat, kako bi se sprovele potrebne mjere protiv krize i ključne reforme vezane za integracije u EU. Prema OEBS / ODIHR Izbornoj posmatračkoj misiji, te prijevremene izbore, uprkos nekim preostalim nedostcima "bili su uskladu sa gotovo svim zahtjevima OEBS-a i Savjeta Evrope". Sve u svemu izbori su organizovani profesionalno, glasanje je proteklo u mirnoj atmosferi, a brojanje i tabulacija su odrađeni uredno.

U skladu sa Izbornim zakonom, raspodjela mandata je izvršena na osnovu sistema proporcionalne liste u okviru jedne izborne jedinice, dok je nekoliko mandata dodijeljeno "posebnoj" izbornoj jedinici u oblastima naseljenim prvenstveno etničkim Albancima. Vladajuća koalicija koju predvodi DPS i njegov mlađi koalicioni partner SDP (za ove izbore njima su se pridružili i etnička hrvatska (HGI) i Bošnjačka (BS) stranka) su dodatno ojačale svoje vođstvo u parlamentu u odnosu na prve izbore nakon Nezavisnosti tokom 2006. DPS na čelu vladajuće koalicije, sada ima 59 odsto mandata u parlamentu, njen predstavnik je takođe pobijedio na predsjedničkim izborima u 2008.

Vladavina prava

U posljednjih nekoliko godina od nezavisnosti, vlasti su postigle napredak u uspostavljanju nove administrativne strukture, reformi javne administracije i jačanju vladavine prava. Pravni okvir je ojačan, ali su potrebni dalji naponi da se osnaži nezavisnost sudstva i da se poboljša koordinacija među agencijama za sprovođenje zakona. Ukupni administrativni kapaciteti ostaju ograničeni, naglašeni, između ostalog, nedostatkom ljudskih i finansijskih resursa uz strukturalne slabosti. Uspostavljanje stabilne, profesionalne državne službe na osnovu zasluga i dalje reforme javne uprave i dalje su među prvim prioritetima vlasti i ključni su uslov za dalji napredak u evropskim integracijama.

Značajan napredak je postignut u integrisanom upravljanju granicom, u pitanjima migracija, azila, viza i politike, gdje vlast aktivno saraduje i sa EU i sa njihovim regionalnim susjedima. Održivi naponi dizajnirani da sprovedu reforme potrebne za dostizanje standarda iz Mape puta za liberalizaciju viznog režima doveli su do Uključivanja Crne Gore među prve tri zemlje zapadnog Balkana za koje je Savjet EU odlučio da odobri bezvizni režim za i kroz šengenski prostor od 19. decembra 2009.

Vlasti su postigle napredak tokom posljednjih godina u jačanju pravnih i administrativnih kapaciteta za borbu protiv organizovanog kriminala. Napredak je učinjen u jačanju preventivnih i istražnih organa za borbu protiv korupcije. Prema Transparensi internešenel Indeksu percepcije korupcije 2009 (IPC), Crna Gora je rangirana kao 69. od 180. zemalja, i sa CPI od 3,9 pozicionirana je bolje od bilo koje druge zemlje zapadnog Balkana. Ovo je napredak u odnosu na CPI iz prethodnih godina. Međutim, korupcija ostaje široko rasprostranjena i utiče na poslovanje.

Zaštita građanskih i ljudskih prava

Crna Gora je potpisnica svih glavnih međunarodnih instrumenata o ljudskim pravima. Ustav i relevantni zakoni zabranjuju diskriminaciju na osnovu pola, rase, jezika, vjeroispovijesti, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine ili socijalnog statusa. Ustav garantuje osnovne slobode i prava građana priznata u međunarodnom pravu, dok su međunarodni ugovori direktno izvršni od strane domaćih sudova i njihov je status superioran u odnosu na domaći zakon. Ustavne garancije slobode mišljenja, savijesti i vjeroispovijesti se uglavnom poštuju.

Zemlja je ocijenjena u najnovijem izvještaju Freedom House-a u pogledu političkih prava i sloboda, po prvi put kao "slobodna" (ranije je bila rangirana kao "djelimično slobodna"). Vlada se nije miješala u nastavak spora između Srpske pravoslavne crkve (SPC) i Crnogorske pravoslavne crkve (MPC) na kanonski status ove druge, koja je i dalje u velikoj mjeri izolovana i nepriznata u pravoslavnom svijetu. Vlada je do sada zauzela čvrst pristup u pogledu zaštite imovine SPC, koju CPC nastoji da preuzme. Crna Gora ima različito medijsko okruženje, generalno omogućava slobodu izražavanja. Međutim, slučajevi nasilja i zastrašivanja novinara su nastavljeni. Crnogorski nacionalni javni servis, RTCG, ostaje daleko najvažniji izvor vijesti i informacija, ali se suočava sa konkurencijom sa privatnih kanala i stanica.

Iako su odredbe protiv rodne diskriminacije sadržane u Ustavu i u Zakonu o rodnoj ravnopravnosti iz 2007. godine, žene i dalje igraju marginalnu ulogu u političkom i javnom životu. Žene čine samo 8,6 odsto poslanika u Narodnoj skupštini. Na lokalnom

nivou, samo je jedna, od 21 Gradonačelnika, trenutno žena. Tradicionalni stavovi u vezi sa rodnim ulogama i dalje postoje, posebno u ruralnim oblastima, kao i nasilje u porodici. Kako bi osigurala sprovođenje pozitivnih mjera koje zahtijeva zakon, Vlada je usvojila "Akcioni plan za postizanje rodne ravnopravnosti 2008-2012".

Postignut je izvjestan napredak u borbi protiv trgovine ljudima, iako su praktični rezultati mješoviti. Crna Gora nastavlja da bude primarno korišćena kao tranzitna zemlja za trgovinu ženama i djevojkama u zapadnu Evropu u svrhu komercijalne seksualne eksploatacije. Potrebni su dalji naponi da se poveća svijest, efikasno sudsko gonjenje trgovaca i zaštita žrtava među socijalno ugroženim grupama.

Međuetnička pitanja

Nova nezavisna država naslijedila je veoma heterogen etnički sastav. Crnogorci, prema posljednjem popisu, čine 43 odsto stanovništva. Etnički Srbi čine 30 odsto. Najveća druga manjina su Bošnjaci (7 odsto), koji žive pretežno na sjevero-istoku, kao i Albanci (5 odsto), koji su koncentrisani u južnim opštinama Ulcinj i Plav i Tuzima, okrugu glavnog grada Podgorice.

U aprilu 2006, Skupština je usvojila Zakon o manjinskim pravima i slobodama, koji je obezbijedio opšti okvir za zaštitu manjina i potvrdio multietnički karakter Crne Gore, uključujući i ne-diskriminaciju etničkih i drugih manjina, upotrebu jezika, slobodno udruživanje i učešće manjina u javnom i društvenom životu. Takođe je predviđeno osnivanje manjinskih nacionalnih savijeta, što je u međuvremenu postalo operativno i dodijeljena su sredstva. Međutim, ovaj zakon još uvijek treba da bude usaglašen sa novim Ustavom, usvojenim 2007, posebno u pogledu zastupljenosti manjina u parlamentu, za koje je potreban sporazum o sveobuhvatnom mehanizmu za "autentičnu zastupljenost".

Još dosta ostaje da se uradi na zaštiti manjih etničkih manjina, posebno najugroženijih Roma, Aškalija i Egipćana (RAE). Neki koraci su preduzeti od strane vlasti kako bi se poboljšala njihova situacija, ali oni nastavljaju da se suočavaju sa teškim uslovima života i diskriminacijom. Socijalna i ekonomska situacija raseljenih lica i dalje je razlog za zabrinutost.

Približavanje EU

Integracija u EU ostaje ključni prioritet Vlade i, objektivno, glavna eksterna potpora za nastavak reformi. Posvećenost evropskim reformama je i dalje visoka i postoji snažan konsenzus o ovom pitanju između svih glavnih političkih stranaka kao i među građanima.

Zemlja je formalno podnijela zahtjev za članstvo u EU 15. decembra 2008. U aprilu 2009 Savjet EU je pozvao Evropsku komisiju da podnese svoje "mišljenje" o Crnogorskoj aplikaciji, koje je trenutno u pripremi i treba da bude objavljeno u jesen 2010.

Uprkos značajni regionalnim izazovima zemlja je uspjela da održi uravnotežene odnose sa svojim susjedima. Crna Gora je nastavila da aktivno učestvuje u regionalnim inicijativama za saradnju, uključujući i Proces saradnje u jugoistočnoj Evropi (SEECP), čije predsjedavanje će držati tokom 2010.

ANEKS 2: PROCJENA IZAZOVA TRANZICIJE

Crna Gora se suočava sa više važnih izazova tranzicije u svim sektorima. Donja procjena je zasnovana na Procjeni tranzicionih izazova 2009. Tabela u nastavku predstavlja sveobuhvatnu procjenu rejtinga izazova tranzicije za 2009. i 2005. Ocjene se kreću od zanemarljivo, malo, srednje i veliko. “Zanemarljivo” znači da su preostali izazovi mali i da je sektor dobro napredovao u kretanju ka tržišnoj ekonomiji koja dobro funkcioniše. “Veliki” znači da su preostali izazovi veliki, i da je ova dimenzija sektora u ranoj fazi reforme.

Montenegro	Ukupno 2009	Ukupno 2005
	Korporativni sektor	
Poljoprivreda	Srednje	N/A
Industrija uopšte	Veliko	N/A
Nekretnine i turizam	Veliko	N/A
Telekomunikacije	Srednje	N/A
	Infrastruktura	
Opštinska i ekološka infrastruktura	Srednje	N/A
Prirodni resursi	Srednje	N/A
Struja	Veliko	N/A
Održiva energija	Veliko	N/A
Transport	Srednje	N/A
	Finansijske institucije	
Bankarstvo	Srednje	N/A
Osiguranje i finansijske usluge	Veliko	N/A
Mikro, mala i srednja preduzeća	Srednje	N/A
Tržište kapitala	Veliko	N/A

Korporativni sektor

Poljoprivreda: Crna Gora nudi ograničenu podršku svom poljoprivrednom sektoru u cijeni i trgovini. SSP sa EU stupio je na snagu u 2008. i sada je u pregovorima za članstvo u STO. Poljoprivredna proizvodnja je strukturirana na tradicionalnim zelenim pijacama i malih privatnim porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, čija se prosječna veličina procjenjuje na manje od 5 hektara. Prehrambena industrija je mala i postoji potreba za daljim restrukturiranjem i nadgradnjom kvaliteta. Institucionalni okvir podrške sektoru je slab, čak i u regionalnom poredbenom odnosu - problemi vlasništva nad zemljištem ostaju, dok su izgradnja skladišta i registrovanje imovine ocijenjena kao veoma komplikovana. Finansiranje za sektor ostaje oskudno.

Generalna industrija: Crna Gora je ostvarila napredak u privatizaciji posljednjih godina. Od kraja 2008., oko 85 odsto državne imovine je privatizovano, ali to su uglavnom mala i srednja preduzeća. U martu 2008, Vlada je usvojila novi plan privatizacije, koji je obuhvatao veliki broj strateških preduzeća. Vlada je pokrenula tender za izdavača Pobjedu i brodogradilište Jadran Bijela, do sada oba neuspješna. Restrukturiranje je sporo i dodatna poboljšanja korporativnog upravljanja su neophodna u većini preduzeća. Nestišice energije se i dalje dešavaju. Dvije najveće industrijske kompanije i dalje uživaju u znatno subvencionisanim cijenama električne energije. Crna Gora je imala izvjesnog uspjeha u stvaranju povoljne investicione klime i privlačenju renomiranih stranih investitora. Više poslovnih mjera je uvedeno i na snazi su nekoliko godina, uključujući i stopu poreza na dobit od 9 odsto, najnižu u regionu. Ipak, značajni

izazovi ostaju u smanjivanju barijera za stvaranje biznisa, posebno u oblasti licenci i dobijanju građevinskih dozvola.

Nekretnine i turizam: Tržište za moderne komercijalne nekretnine je u ranim fazama razvoja, dok je značajan problem snabdijevanja u svim podsegmentima. Brojiskusnih preduzetnika nekretnina i investitora razmatraju ulazak na tržište u širokom spektru vrsta imovine, uključujući kancelarije, hotele, maloprodaju, industrijske i stambene (stalne i vikendice). Ipak, napredak je inhibiran zbog nedostatka adekvatne infrastrukture i nedostupnosti dugoročnom finansiranju. Tržište kancelarijama je u pvoju i dalje veoma fragmentirano. Kako se kupovna moć u Crnoj Gori dodatno povećava, maloprodajni sektor nastavlja da raste, takođe usitnjen i visoko koncentrisan na Podgoricu i Bijelo Polje. Potencijal za rast sektora nekretnina je veliki, u skladu sa povećanjem potražnje regionalnih i međunarodnih kompanija za poslovnim prostorom institucionalnog kvaliteta. Dostupnost dugoročnog finansiranja sektora nekretnina je još uvijek ograničena, i poslovno okruženje vezano za nekretnine je slabo, posebno u odnosu na način na koji se bave građevinskim dozvolama. Mogućnost trgovanja zemljištem je ograničena de jure.

Telekomunikacije: Crna Gora je usvojila novi Zakon o elektronskim komunikacijama u avgustu 2008., kojim je regulator AGENTEL transformisan u Agenciju za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (EKIP). Sadašnji T-Crnogorski telekom, je privatizovan i Vlada nema udjela u njemu, ali on nastavlja da dominira na tržištu fiksne telefonije, jer je imao de fakto monopol na međunarodnom tržištu govornih komunikacija do januara 2007. godine. Izvjestan broj licenci je dodeljen u 2007. godini, da se podstakne konkurencija na tržištu fiksne telefonije i razvoj tržišta kablovske televizije. Mobilna telefonija je naglo rasla, usluge nude tri operatera i penetracija je veoma visoka. 3G i HSDPA usluge su pokrenute u 2007. godini, što omogućava lansiranje novih mobilnih širokopojsnih usluga. Upotreba Interneta je visoka za region i na vrlo malo ispod 50 procenata, ali je penetracija internet pretplatnika na mnogo nižem nivou. Širokopojsni Internet je dostupan preko različitih platformi, uključujući i WiMAKS, ali nivo pretplatnika je još uvijek veoma nizak.

Energija i infrastruktura

Opštinska i ekološka infrastruktura: Lokalna infrastruktura je prebačena na opštine, ali vodovodna preduzeća obično nijesu transformisana u akcionarska društva. Finansijsko poslovanje je zadovoljavajuće, iako prihodi dolaze i od tarifa i opštinskih subvencija pošto tarife često nijesu dovoljne za pokrivanje operativnih troškova. Iako su brojila uvedena u nekoliko opština, naplata i dalje može biti poboljšana u mnogim manjim gradovima. Učešće privatnog sektora u sektoru gradskog prevoza je značajno i svim autobuskim linijama u Podgorici upravljaju privatne kompanije stvarajući na taj način konkurentski pritisak na različite tržišne segmente. Tarife su određene od strane opština, bez transparentne formule za kreiranje cijena, pa to zajedno sa slabim ugovornim aranžmanima čine tarife i operativne ciljeve, predmetom političkog uplitanja. Unakrsne subvencije između grupa potrošača su i dalje široko rasprostranjene. Izazovi tranzicije su značajni i uključuju punu korporatizaciju vodovodnih preduzeća, efikasnu reformu tarifa zasnovanu na transparentnoj metodologiji i regulaciji, i poboljšane ugovorne aranžmane kako u sektoru vodosnabdijevanja i gradskog prevoza.

Prirodni resursi: Crna Gora još uvijek nema pristupa međunarodnim izvorima prirodnog gasa. Iako ima male rezerve uglja, to se u potpunosti oslanja na uvoz nafte,

koji čini oko 60 odsto ukupnog uvoza energije. Maloprodajno tržište benzina je liberalizovano i postoji učešće privatnih, stranih firmi (Lukoil, Hellenic Petroleum). Cijene benzina su liberalizovane. Institucije i politika za podršku strukturi tržišta treba da ojačaju. Crna Gora je potpisala Sporazum o energetske zajednici 2005. godine, koji ima za cilj da proširi unutrašnje tržište energije EU na jugo-istočnu Evropu i stvori integrisano tržište električne energije i gasa u regionu. Prema najnovijem izvještaju EK o napretku "... još uvijek su potrebni dalji napor da bi se odmah ispunili zahtjevi Sporazuma o energetske zajednici". Nacionalna Strategija razvoja energetike, koja pokriva period do 2025. godine, usvojena je 13. decembra 2007. godine. Iako postoje planovi da se tržište otvori postepeno, pragovi nepodobnosti su postavljeni i slučajni zahtjevi kupaca za drugim izvorima snabdijevanja, ne generišu dovoljno snažan impuls za razvoj tržišta gasa. Rad na nacrtu zakona o prospekcijskoj, istraživanju i eksploataciji nafte i gasa je još uvijek u toku.

Struja: Sektorom još uvijek dominira vertikalno integrisano preduzeće za snabdijevanje električnom energijom koje je u državnom vlasništvu, EPCG-Elektroprivreda. Međutim, izvjestan napredak je postignut u poboljšanju tržišne strukture kroz započinjanje procesa razdvajanja. Dakle, proizvodnja, distribucija i snabdijevanje su funkcionalno raščlanjene i otvoreni su pojedinačni finansijski računi. U 2009. godini, prenos je bio legalno razdvojen u posebno preduzeće. Učešće privatnog sektora u energetskom sektoru je do sada minimalno, ali početkom 2009. godine Vlada je raspisala tender za uvođenje manjinskog privatnog investitora u EPCG, dok će prenos ostati u državnom vlasništvu. Liberalizacija sektora je još uvek u ranoj fazi i konkurencija je veoma ograničena. Kvalitet institucija Crne Gore mora biti dalje ojačavan. Zakon o energetici iz 2003. godine je glavni zakonodavni osnov za reforme koje su već preduzete u tom sektoru. Njime je osnovana crnogorska Regulatorna agencija za energetiku (ERA), i otvoren je put za razdvajanje i privatizaciju EPCG. Regulator je odgovoran za izdavanje licenci i regulisanje tarifa, ali njegova nezavisnost je u praksi još uvijek djelimična. Naime, tarifna metodologija odražavanja troškova se primenjuje, ali komercijalnih gubitaka i dalje ima mnogo i unakrsne subvencije su i dalje značajne. Sprovođenje petogodišnjeg tranzicionog plana za povećanje rezidencijalnih tarifa i eliminisanje unakrsnih subvencija, najavljeno 2007. godine, se stalno odlaže. Učinjeni su napor da se uvede feed-in mehanizam tarifiranja za podršku obnovljivim izvorima energije, ali ovi su imali ograničen uspjeh, jer ne nude stabilnu dugoročnu cijenu.

Održiva energija: Crna Gora ima generički pravni okvir i politike za energetske efikasnost, a institucije su previše slabe da nastave njegovo sprovođenje. Primjenjuju se tarife koje odražavaju troškove, ali unakrsne subvencije i dalje postoje i ekološki troškovi nisu uključeni u cijenu energije. Vlada je usvojila Strategiju razvoja energetike Republike Crne Gore do 2025. godine, ali konkretni programi i instrumenti za realizaciju promovisanja obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, tek treba da budu stvoreni. Feed-in tarife za OIE su uvedene, ali njihov dizajn ne ohrabruje razvoj projekata, posebno s obzirom na sveprisutnost institucionalnih barijera i nedostatak jasnog i stabilnog pravnog okvira. Crna Gora je ratifikovala UNFCCC i Kjoto protokol u 2007. godini, gdje ima status nepridružene 1 zemlje. Nijesu usvojeni ciljevi ili pravila GHG emisije. Preostali izazovi uključuju uspostavljanje predvidljivog pravnog i institucionalnog okvira da omogući prodor na tržište EE i RE projekata.

Transport: Željeznička mreža obuhvata samo dvije glavne linije. Vlada je usvojila plan restrukturiranja željeznice u skladu sa direktivama EU (tj. vertikalno razdvajanje). Pristup pruži daje se trećim licima. Vlasti razmatraju izvjesno učešće privatnog sektora

u upravljanju stanicom, a možda i u drugim oblastima. Restrukturiranje u oblasti rada je napredovalo i efikasnost je generalno poboljšana.

U sektoru puteva, Direkcije za primarne i sekundarne puteve i za autoputeve su uspostavljene, dok je odgovornost za puteve u zajednicama prenijeta na opštine. Preduzeće za održavanje puteva je privatizovano od strane slovenačke firme u 2003. godini, ali i dalje zadržava monopol. Naplata od korisnika puteva, uključujući i akcizu na benzin i gorivo, takse na vozila i tranzitne takse, uvedene su i dovoljni su da pokriju troškove održavanja i rehabilitacije. Zakon o učešću privatnog sektora u javnim uslugama je usvojen, ali nije bilo JPP projekata do sada.

Finansijske institucije

Bankarski sektor: Bankarskim sektorom dominiraju strane banke koje su ušle na tržište u posljednjih pet godina. Ovo je intenziviralo konkurenciju i doprinijelo naglom porastu u finansijskom posredovanju. Potrebne supervizije i regulacije bankarskog sektora postoje. Nivo kreditiranja je porastao vrlo brzim tempom na više od 100 odsto godišnje do početka 2008. godine, što je dovelo do toga da Centralna banka uvede više zatezних mjera u kreditiranju. Domaći kredit je oko 90 odsto BDP-a, među najvišim u jugoistočnoj Evropi. Iako se konkurencija značajno povećala, sektor i dalje ostaje visoko koncentrisan. Kao i u drugim zemljama, međunarodna finansijska kriza je pokazala slabosti sistema koje se odnose na oslanjanje na podršku matične banke i velike nenaplative kredite koje je donio brzi kreditni rast. Upravljanje banaka rizikom i portfolio menadžment su i dalje izazov.

Osiguranje i finansijske usluge: Zakonske regulative vezane za osiguranje imaju manjkavosti u odnosu na IAIS standarde, posebno u pogledu efikasnosti regulatora (koji nije trenutno član IAIS-a i smatra se da mu nedostaje kadrova). Penetracija osiguranja je i dalje skromna (posebno u slučaju proizvoda životnog osiguranja), a trenutno ne postoje privatni penzioni fondovi koji posluju u zemlji. Tržište lizinga je umnogome razvijeno u poslednjih nekoliko godina.

Mikro, mala i srednja preduzeća: Pristup kreditu je relativno lak. Većina preduzeća ima pristup kreditu od komercijalnih banaka ili nevladinih organizacija specijalizovanih za komercijalno mikrofinansiranje, koje pružaju podršku tražnji za kreditima od strane lokalnih MMSP. Stečajni postupak se zalaze za kreditiranje MMSP. Zakonske regulative kojima se reguliše osnivanje Garancijskih fondova su usvojene u 2008. godini. Banke mogu da prihvate pokretnu imovinu kao kolateralu i definicija kolaterale je fleksibilna. Katastar pokriva oko 51 odsto teritorije (uglavnom urbana područja), ili 79 odsto katastarskih parcela. Registar sigurnih transakcija je osnovan za upis založnog prava. Na osnovu ugovora sa Registrom, ovlašćena lica (advokati i komercijalne banke) mogu da elektronskim putem podnese izjavu. Javni kreditni registar postoji i počeo je da dijeli informacije sa bankama i mikro-kreditnim finansijskim (MKO) u drugoj polovini 2007. godine. Međutim, zakon još uvek ne obezbjeđuje da svi pojedinci imaju pristup svojim podacima.

Tržišta kapitala: Kvalitet propisa vezano za hartije od vrijednosti pokazuje izvjesne manje nedostatke, sa računovodstvenim prizvukom, ali slabosti u drugim oblastima. Utvrđeno je da su zahtjevi vezano za javno obelodanjivanje prospekata slabi. Komercijalni privatni sektor kapitala tek treba da razvije i do sada država nije privukla značajan interes međunarodnih fondova privatnog kapitala. Izazovno poslovno okruženje, ograničene mogućnosti za investiranje i slabi izgledi za izlaz kuju zavjeru protiv ovog sektora. Dok domaće tržište kapitala ima značajnu kapitalizaciju, promet je na niskom nivou, odbija investitore i ograničava atraktivnost izdavanja javnog kapitala kao izvora kapitala.

ANEKS 3: EKOLIŠKI I SOCIJALNI RAZVOJ

Ekološko uređenje

Crna Gora je relativno mala zemlja u Jugoistočnoj Evropi, površine od oko 14.000 kvadratnih kilometara i populacijom koju čini 670.000 stanovnika. U primorskom regionu klima je mediteranska, sa dugim, toplim ljetima i relativno blagim zimama. Dalje u unutrašnjosti, zime su hladnije sa teškim snježnim padavinama. Većina zemlje je planinska sa visinama iznad 1000m, uz uske priobalne ravnice pored Jadranskog mora. U unutrašnjosti je veći dio zemlje pod šumom i oko 15 odsto se koristi za poljoprivredu. Poznate geografske karakteristike uključuju Skadarsko jezero i Bokokotorski zaliv. Skadarsko jezero, koje dijeli sa Albanijom, jedno je od najvećih jezera u Evropi i jedno od njenih najvažnijih rezervata ptica. To je dom za preko 270 vrsta ptica, uključujući i jednu od poslednjih preostalih populacija pelikana u Evropi. Obale jezera su zaštićene Ramsarskom konvencijom, kao močvare od međunarodnog značaja. Bokokotorski zaliv na obali Jadranskog mora je poznat po svojim pejzažima i kulturnom značaju. To je oblast sa brojnim crkvama i manastirima. To je važno turističko područje i označeno je kao UNESCO-va Svjetske baština.

Ekološko zakonodavstvo i upravljanje

Ustav Crne Gore određuje zemlju kao "ekološku državu". Ona je aplicirala za članstvo u Evropskoj Uniji i usklađuje svoje zakonodavstvo u oblasti zaštite životne sredine sa zahtjevima EU. Nacionalni zahtjevi za procjenu uticaja na životnu sredinu su po uzoru na EU i sadrže odredbe za javne rasprave i konsultacije.

Ministarstvo za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje ima ukupnu odgovornost za zakonodavstvo i administraciju u toj oblasti, u Crnoj Gori. Ministarstvo tretira prirodnu sredinu zemlje kao strateški resurs i potencijalnu konkurentnu prednost u odnosu na druge zemlje, posebno u vezi sa turizmom. Trenutni prioriteti Ministarstva uključuju urbanu regeneraciju, rješavanje problema u vezi sa neregulisanim razvojem, kao i poboljšanje infrastrukture za upravljanje čvrstim otpadom i prečišćavanje otpadnih voda.

Crna Gora je ratifikovala sve značajnije međunarodne ekološke konvencije i sporazume, uključujući:

- Kjoto protokol Okvirne konvencije o klimatskim promjenama
- Konvenciju o biološkom diverzitetu
- Montrealski protokol o supstancama koje oštećuju ozonski omotač
- Stokholmske konvencije o dugotrajnim organskim zagađivačima
- Konvenciju o pravu mora
- Arhuska konvenciju o pristupu informacijama, učešću javnosti u donošenju odluka i pristupu pravdi u pitanjima životne sredine
- Espoo konvenciju o procjeni uticaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu

Svakodnevno upravljanje i nadzor zaštite životne sredine je povjereno Agenciji za zaštitu životne sredine (EPA). Ovo je izvršni organ Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja. Osnovana je 2008. godine i ima 40 zaposlenih, organizovanih u pet sekcija: praćenje, izdavanje dozvola, inspekcija, budžet i komunikacije/ IT. Agencija

obavlja inspekcije na industrijskim objektima i može da izda kaznu u odnosu na bilo koja odstupanja. Tokom 2009. godine pokrenuto je četrdeset takvih kaznenih procesa. EPA takođe obavlja prikupljanje nacionalnih podataka i šalje izvještaje Evropskoj agenciji za zaštitu životne sredine u Kopenhagenu. Planirano je stvaranje okvira za Integrirano sprječavanje i kontrolu zagađenja (IPPC) za veća zagađenja, opet po uzoru na EU. Agencija procjenjuje da će za to biti potrebno i do pet godina da se razvije i primeni ovaj okvir.

Klimatske promjene

Crna Gora je ratifikovala Kjoto protokol i bila je učesnik samita UN-a o klimatskim promjenama u Kopenhagenu. Vlada radi sa UNDP-em da razvije prvu Nacionalnu komunikaciju o klimatskim promjenama, čije objavljivanje je planirano za ljeto 2010. Ovo će uključiti akcioni plan za velike industrijske emitere.

Postoji ograničena svijest o klimatskim promjenama među opštom populacijom u Crnoj Gori. Takođe postoji rasprostranjen nedostatak poštovanja prema potencijalnoj koristi od energetske efikasnosti. Slično tome, prilagođavanje klimatskim promjenama nije pitanje koje trenutno ima značajniju pažnju, bilo u okviru Vlade, ili šire među zainteresovanim stranama. Imajući u vidu značaj turističke industrije, kao i neadekvatnost postojeće vodovodne infrastrukture i infrastrukture otpadnih voda, klimatske promjene mogu imati značajan ekonomski i ekološki uticaj na životnu sredinu u Crnoj Gori.

Rad, zdravlje i bezbjednost

Crna Gora je ratifikovala temeljne konvencije Međunarodne organizacije rada (MOR) o slobodi udruživanja i kolektivnog pregovaranja, diskriminaciji, prinudnom radu, i radu djece. Pravni instrument da se osigura zdravlje i bezbjednost radnika je realizovan pomoću Zakona o zaštiti na radu iz 2004. godine. Ova odredba uređuje zakonske obaveze i poslodavaca i zaposlenih. Iako je ovaj zakon podržalo više specifičnih propisa, zakona i uredbi, shvatilo se da je još uvijek potrebno da se učine znatne izmjene i blagovremeno usvajanje, pa da se Zaštita na radu (OHS) u radnom zakonodavstvu Crne Gore usaglasi sa Evropskom unijom *ackuis*.

Inspekcije rada i OHS u Ministarstvu za rad su odgovorni za sprovođenje OHS, iako je dokumentovano da oni nijesu dovoljno jaki da se pozabave problemima zdravlja i bezbjednosti u Crnoj Gori. Industrijske grane kao što su građevinska, metalna, šumarska i brodogradilišna, su priznate kao problematične, uzrokujući mnoge povrede na radu i bolesti u okviru ovih sektora. Ministarstvo zdravlja smatra da ovi problemi postoje zbog nedostatka obučениh radnika, stare tehnologije i opšte radne sredine kojoj su radnici izloženi. Pitanja u vezi sa uslovima rada i zaštite zdravlja i bezbjednosti su uobičajena u mnogim zemljama u regionu EBRD-a, u smislu da je zakonodavni okvir dobar, ali da svijest i sprovođenje sigurnosnih pitanja često nedostaju. Za EBRD će, sa fokusom na turizam i infrastrukturu, glavni zahtjev biti da se osiguraju adekvatni bezbjednosni standardi u projektu izgradnje. Ovo će zahtijevati posebnu pažnju u rukovođenju izvođača radova.

Izazovi i mogućnosti

EBRD je konsultovao niz aktera u Crnoj Gori, uključujući državne organe, organizacije civilnog društva i Svjetsku banku. Postoji visok stepen saglasnosti između svake od

ovih grupa u odnosu na glavne ekološke izazove i mogućnosti za Crnu Goru. Glavni identifikovani izazovi su:

Ekološka svijest: Postoji konsenzus da je svijest o i interesovanje za pitanja zaštite životne sredine na niskom nivou među opštom populacijom u Crnoj Gori. Gotovo da ne postoji usvajanje, na primjer, mjera koje se odnose na energetska efikasnost i reciklažu. Nekoliko nevladinih organizacija rade male obrazovne programe u školama, ali jasno je da bi sveobuhvatne javne kampanje mogle biti od velike koristi.

Izvršenje: Zakonodavni okvir u Crnoj Gori je dobro razvijen i uporediv sa onim kod članica EU. Čini se da stupanje ovog zakona na snagu i dalje nedostaje. Stvaranje Agencije za zaštitu životne sredine će pomoći u tom pogledu, ali ona je i dalje u razvoju procedura i kapaciteta, i vjerovatno će zahtijevati više resursa da bude u potpunosti efikasna.

Industrijsko zagađenje: Crna Gora ima mali broj velikih, visoko-zagađujućih industrijskih zona. To su uglavnom zagađivači povezani sa metalnom industrijom. Oni imaju značajan uticaj na kvalitet vazduha i vode, i značajni su emiteri ugljen-dioksida. Njihov značaj za privredu i za lokalne zapošljavanje znači da njihovo zatvaranje nije održiva opcija, a zabrinutost zbog kreditne sposobnosti znači da postoji ograničen prostor za ulaganje u nove fabrike i opremu. Čini se da Vlada radi na usvajanju pragmatične strategije angažovanja i inkrementalnog napretka i Svjetska banka joj u tome pruža pomoć.

Upravljanje otpadom: Postoji jasna potreba za investicijama u infrastrukturu za upravljanje otpadom, i za deponijama za čvrsti otpad i tretman otpadnih voda. Ovo je identifikovano kao prioritet od strane Vlade. Takođe, postoji potreba da se riješi odlaganje opasnih otpada. Trenutno na raspolaganju ne postoji održivi mehanizam i taj otpad je uskladišten. Kako je obim otpada proizvedenog u zemlji mali, možda gradnja posebnog objekta za Crnu Goru nije moguća, tako da regionalno rješenje vjerovatno više odgovara.

Nelegalni razvoj: Vlada procjenjuje da ima između 40.000 i 80.000 nelegalnih oblika razvoja u zemlji. Većina od njih su stambene zgrade koje nijesu povezane sa opštinskim sistemima kanalizacije i imaju loše standarde za energetska efikasnost. Ministarstvo za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje je uporno u namjeri da zaustavi dalji nelegalni razvoj i reguliše postojeće stanje. Ministarstvo istražuje mogućnost grupisanja malih kredita vlasnicima stanova kako bi finansirali nadogradnju ovih zgrada.

Nedostatak podataka: Pravilno upravljanje zaštitom životne sredine je sputano nedostatkom podataka o trenutnom stanju ekologije i korišćenju zemljišta u zemlji. Na primjer, poslednje istraživanje biodiverziteta navodno datira iz 1964. godine. Nedostatak podataka o registraciji zemljišta takođe stvara značajne neizvjesnosti za potencijalne projekate i može ometati ekonomski rast. Ovo je prepoznato od strane Svjetske banke, koja je finansirala istraživanje poljoprivrednog zemljišta.

Uprkos ovim problemima, Crna Gora ima neke strukturalne prednosti koje će pomoći da se pozabavi svojim pitanjima životne sredine. Kao nova država, osnovana u 2005. godini, ona je u stanju da krene od relativno čiste situacije u smislu legislative vezano za zaštitu životne sredine i primjene mehanizama. Država je usvojila razumnu, dalekovidu strategiju u modeliranju svojih propisa o EU i aktivno saraduje sa Evropskom

agencijom za životnu sredinu. Predloženo kretanje ka IPPC-stilu okvira za kontrolu industrijskog zagađenja je još jedan pozitivan korak. Vlada, kao i druge zainteresovane strane, imaju jasan stav o tome šta su glavni izazovi kad je u pitanju zaštita životne sredine, i šta treba da se uradi da se ta pitanja riješe. Dok su s jedne strane potrebni dodatni kapaciteti i resursi da se u potpunosti sprovedu potrebne mjere, konsenzus o tome šta su prioritetna pitanja, povećava vjerovatnoću da se država kreće u pozitivnom pravcu. Na kraju, važnost njenog prirodnog okruženja za turističku industriju Crne Gore, a samim tim njen ekonomski razvoj, znači da je zaštita životne sredine donekle usklađena sa ekonomskim i socijalnim interesima.

Međunarodne finansijske institucije

U Crnoj Gori su aktivni Svjetska banka, IFC i EIB. Svjetska banka ima malu stalnu kancelariju sa četiri zaposlene osobe, dopunjene svake godine sa dvije ili tri misije iz Vašingtona. Mnogi od njenih projekata se fokusiraju na zaštitu životne sredine, kao što su sistemi za vodosnabdijevanje, objekti za čvrsti otpad i poboljšanje energetske efikasnosti u školama i bolnicama. Budući projekti vjerovatno će obuhvatiti rad na sanaciji postojećih industrijskih objekata.

Civilno društvo

Crna Gora ima mnogo ekoloških nevladinih organizacija i grupa civilnog društva, ali oni imaju tendenciju da budu male, samostalne organizacije. Ekološke grupe s masovnim članstvom nijesu trenutno veoma aktivne u zemlji. Finansiranje uglavnom dolazi iz organizacija privatnog sektora ili međunarodnih donatora. Glavni fokus NVO-i stavljaju na očuvanje staništa i biodiverziteta, kao i na obrazovne programe za škole. Zaštita Skadarskog jezera i šumskih područja su dva prioriteta. Programi edukacije i podizanja svijesti su vrijedni i mogu imati značajne dugoročne koristi za zaštitu životne sredine u Crnoj Gori, posebno ako se mogu održavati i proširivati.

EBRD odgovor

Prioriteti EBRD-a u Crnoj Gori navedeni su u glavnom dijelu ove strategije i obuhvataju fokus na infrastrukturu, kreditiranje pravnih lica (uključujući i turizam) i finansijsko posredovanje. Sve aktivnosti EBRD-a u Crnoj Gori podliježu pravilniku Banke o zaštiti životne sredine i socijalnoj politici i uključuju, po potrebi, ekološke akcione planove u pravnu dokumentaciju kako bi se pozabavili pitanjima koja su pokrenuta tokom provjera, u skladu sa mandatom Banke da aktivno podrži ekološki i održivi razvoj kroz svoje investicione projekte. Banka će takođe razmotriti mogućnosti za ekološki usmjerene projekte tehničke saradnje, posebno tamo gdje oni mogu da povećaju koristi od EBRD investicija.

Studija slučaja: Turizam

EBRD trenutno u Crnoj Gori razmatra projekat u turizmu i za predloženi projekat sprovodi provjeru podobnosti u oblasti zaštite životne sredine, da procijeni da li je projekat dizajniran u skladu sa bančnim Zahtjevima za performanse (PRs) kako je definisano u Pravilniku o zaštiti životne sredine i socijalnoj politici, iz 2008. godine. Banka ispituje podobnost projekta za crnogorsku razvojnu politiku održivog turizma, adekvatnost projektnog dizajna u odnosu na urbanizam, status dozvola, obezbeđivanje ekološke infrastrukture za projekat (vodosnabdijevanje, tretman otpadnih voda,

upravljanje čvrstim otpadom) i uticaj saobraćaja. Socijalna pitanja koja se procjenjuju uključuju sezonske promjene u populaciji i potražnju radne snage, uticaj na lokalno stanovništvo (njihov život i kulturu) i potencijal za dodatne inicijative korporativne društvene odgovornosti u vezi sa koristima za lokalnu zajednicu. Ukoliko banka odluči da finansira projekat, Akcioni plan zaštite životne sredine i socijalne politike (ESAP) i Plan angažmana aktera će biti urađeni i dogovoreni s projektnim klijentom. Banka će pratiti ekološke i socijalne performanse projekta kroz razmatranje godišnjih izvještaja o zaštiti životne sredine i socijalnih izvještaja i kroz periodične posjete.

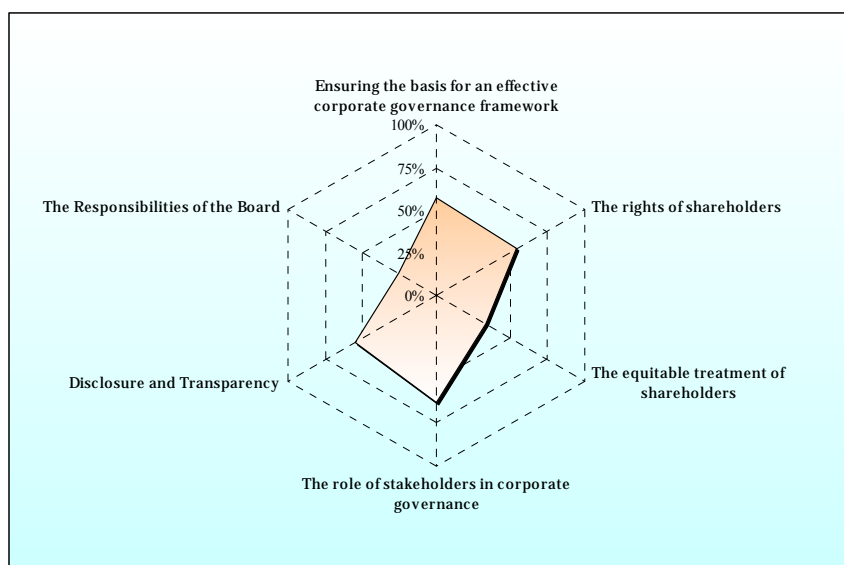
ANEKS 4: PRIVREDNI ZAKONI U CRNOJ GORI

EBRD je razvio i redovno ažurira niz procjena pravne tranzicije u zemljama u kojima djeluje, sa fokusom na odabrane oblasti relevantne za aktivnosti investiranja: tržišta kapitala, zakon o preduzećima, korporativno upravljanje, koncesije, obezbijedene transakcije i telekomunikacije. U 2010. godini, procjena će se sprovoditi po prvi put u odnosu na sudske kapacitete i područja koja se fokusiraju na nabavke. Postojeći instrumenti ocjenjuju i kvalitet zakona "na papiru" (što se takođe naziva "opsežnost") i stvarne primjene tih zakona (takođe poznato kao "efektivnost"). Svi dostupni rezultati ovih ocjena mogu se naći na www.ebrd.com/law. Ovaj aneks predstavlja rezime rezultata za Crnu Goru, uz kritičke komentare pravnih eksperata banke koji su obavili procjenu i druga istraživanja u relevantnim oblastima.

Zakon o preduzećima i korporativno upravljanje

Regulisanje korporativnog upravljanja u Crnoj Gori je u osnovi povjereno "Zakonu o privrednim društvima", donešenom u februaru 2002. godine. Prema ovom zakonu, akcionarska društva su organizovana po jedanoslojnom sistemu u kome se na sastanku opštih akcionara imenuje Upravni odbor. U maju 2009. godine, Montenegro berza je usvojila Kodeks dobrovoljnog korporativnog upravljanja.¹ Navedene kompanije koje žele da poboljšaju svoju praksu upravljanja, su dužne da usklade svoje prakse sa preporukama kodeksa i da generišu godišnji izveštaj o korporativnom upravljanju u kome bi objasnili bilo kakvo odstupanje od kodeksa. Trenutno su samo četiri kompanije usvojile kodeks.²

Kvalitet zakonodavstva u oblasti korporativnog upravljanja - Crna Gora (2007)

Napomena: ekstremost svake ose predstavlja idealan rezultat, odnosno, ono što odgovara OECD Principima korporativnog upravljanja. Što je "mreža" punija, zakoni o korporativnom upravljanju zemlje su bliži ovim principima

Izvor: EBRD Sektor

za procjenu korporativnog upravljanja, procjena 2007.

Prema rezultatima EBRD 2007 korporativnog upravljanja sektora proceni (vidi grafikon gore) u okviru kog je ocjenjivan kvalitet zakonodavstva korporativnog upravljanja na snazi u novembru 2007, Crna Gora je imala rezultat "veoma niska usklađenost" sa

¹ Kodeks dobrovoljnog korporativnog upravljanja 2009 može se naći na:

<http://www.ebrd.com/country/sector/law/corpgov/codes/monte.pdf>

² Informacij od 23. februara 2010. <http://www.montenegroberza.com/code/navigate.asp?Id=817>

OECD principima korporativnog upravljanja, pokazujući okvir koji treba hitno reformisati u svim sektorima koji sagledavani. Prilikom razmatranja efikasnosti zakonodavstva korporativnog upravljanja, EBRD Istraživanje pravnih indikatora iz 2005³ je otkrilo da su ograničeni putevi na raspolaganju manjinskim akcionarima za dobijanje informacija od kompanije i informacije vezane za preduzeće generalno nijesu dobrog kvaliteta. Sudski postupci su spori, pružajući okrivljenima brojne mogućnosti za opstrukciju, bez ikakvih proceduralnih kazni. Presude su teško sprovodive, jer ne postoji efektivna kazna za nepoštovanje sudskih odluka u izvršnom postupku.

Zakonodavac treba da pažljivo procijeni usaglašenost nacionalnog zakonodavstva sa međunarodnim standardima i razmotri poboljšanje kako okvira, tako i kapaciteta institucija u efikasnoj implementaciji zakonodavstva.

Koncesije

U 2009. godini, Crna Gora je usvojila novi Zakon o koncesijama zamjenjujući time Zakon o učešću privatnog sektora u vršenju javnih usluga.

U tom smislu, novi zakon se može posmatrati kao pokušaj da se lokalni zakon približi standardima Evropske unije. Međutim, prema Izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2009. godinu: " novi Zakon o koncesijama zaostaje u odnosu na pravne tekovine *acquis*". To se u velikoj mjeri odnosi na definicije i postupke dodjele koncesije. Posebno, ocjena Komisije primećuje da novi Zakon o koncesijama ne pravi jasnu razliku između koncesionih ugovora i javnih radova i ugovora o javnim uslugama.

Novi zakon je prilično obiman zakonski akt koji pokriva sve aspekte obično viđene u sličnim zakonima u drugim zemljama u kojima djeluje EBRD. Neka specifična pitanja, međutim, poput registra koncesija, detaljne tenderske procedure, administrativnih kapaciteta relevantnih agencija / komisija da se bave koncesijama, ostavljena su da se regulišu podzakonskim aktima. Vrijedi napomenuti da svi ti propisi još uvijek nijesu uspostavljeni.

Možda je, jedna od kontroverznijih oblasti kojom se otvara put za neke kritike, mogućnost da se koncesije za velike infrastrukturne projekte od strateškog značaja dodijele bez konkurentne procedure.

Pravilo je uspostavljeno da maksimalno trajanje koncesije utvrđeno Zakonom bude 30 godina, sa mogućnošću produženja do 15 godina za tekućeg koncesionara. Koncesija od 60 godina može biti dodijeljena u slučaju da je odobrena od strane Nacionalne skupštine.

Čitav niz tendera je najavljen tokom prošle godine na osnovu novog zakona, uključujući tu i sektor energetike.

Tek će da se vidi kako nova pravila funkcionišu, u kojoj mjeri ona olakšavaju učešće privatnog sektora i da li će bilo koja od planiranih koncesija da se pokaže uspješnom, pa čak i kao dobar finansijski poduhvat.

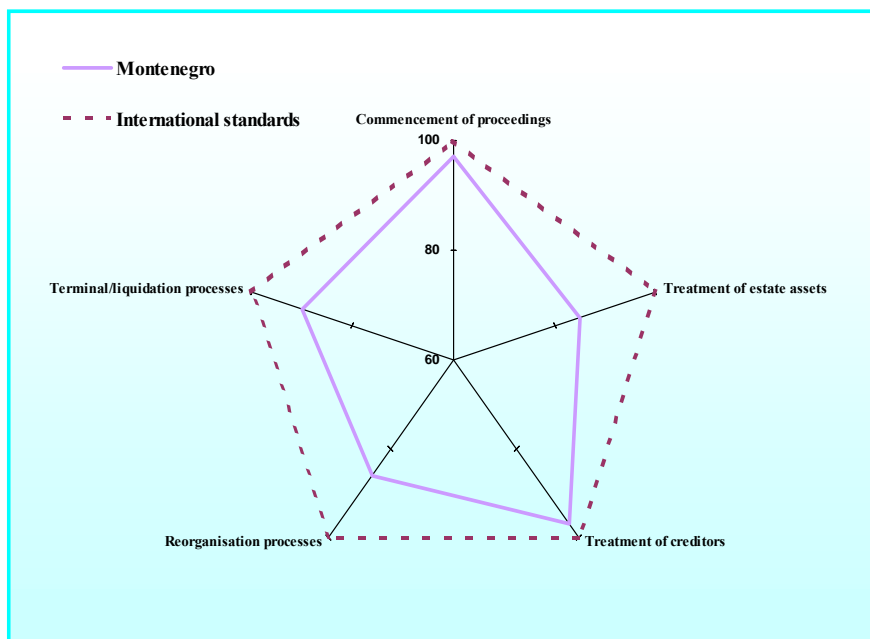
Nelikvidnost

³ Za više informacija, molim pogledajte: <http://www.ebrd.com/country/sector/law/corpgov/lis/index.htm>

Nelikvidnost je regulisana Zakonom o nelikvidnosti privrednih društava (2002), sa izmjenama i dopunama ("Zakon"). Zakon je veoma visokog kvaliteta i pruža većinu instrumenata od suštinskog značaja za efikasan i efektivan sistem nelikvidnosti. U procjeni EBRD sektora nelikvidnosti 2009. godine, kojom je ispitivan kvalitet zakona o nelikvidnosti u odnosu na međunarodne standarde, "Zakon" je jedini koji je postigao rezultat "jako visoka usaglašenost". Ovaj rezultat je poboljšanje u odnosu na procjenu EBRD sektora nelikvidnosti iz 2006.godine kao rezultat određenih amandmanskih intervencija, iako je "Zakon" i u toj procjeni dobio veoma visok rejting. U stvari, "Zakon" je bio samo jedan od pet zakona o nelikvidnosti koji je postigao rezultat "visoka usaglašenost" u to vrijeme.

Kao što je prikazano u grafikonu ispod, Zakon je visokog kvaliteta u cjelini, bez oblasti sa značajnijim slabostima. Posebno je jak u oblasti započinjanja postupaka, tretmanu povjerilaca i konačnim postupcima. Zakon predviđa jasno definisanje kriterijuma koji moraju biti ispunjeni za početak postupka nelikvidnosti, on određuje razumno kratke rokove i detaljne odredbe u vezi tajminga podnošenja i saslušanja aplikacija, on pruža kriterijume za samo-izazvane ili od strane povjerioca izazvane likvidacije i reorganizacije, vođene stečajnim upravnikom, kao i široko priznavanje i saradnju u pogledu prekogranične nelikvidnosti, usvajanje UNCITRAL-ovog modela zakona gotovo bez promjene.

Kvalitet zakonodavstva u oblasti nelikvidnosti – Crna Gora (2009)

Napomena: ekstremi svake ose predstavljaju idealan rezultat, odnosno odgovaraju međunarodnim standardima, kao što su Principi i smjernice Svjetske banke za efektivnu nelikvidnost i sisteme prava povjerilaca, UNCITRAL-ova Radna grupe za "Zakonodavne smjernice za Zakon o likvidnosti", i drugi.

Što je "mreža" punija to su zakoni te države o nelikvidnosti bliži ovim standardima.

Izvor: Procjena EBRD sektora za nelikvidnost 2009.godine.

Zakon ima mnogo načina zaštite za povjerioce, uključujući i pružanje "adekvatne zaštite". Gdje je nekretnina obezbijeđena zalogom, pravom zaplijene ili kamatom obezbjeđenja, a povjerilac ne može da sprovede svoje pravo na obezbjeđenje zbog moratorijuma, povjerilac ima pravo na odgovarajuću zaštitu kako bi se održalo stanje i vrijednost imovine kao u vrijeme kada je moratorijum nastao. "Adekvatna zaštita" može da uključuje gotovinske uplate, obezbjeđenje nad dodatnom imovinom, ili osiguranje po

potrebi. Prava povjerioca takođe su zaštićena odredbom za izbjegavanje određenih transakcija od strane dužnika, a značajnu ulogu ima to da zakon dozvoljava povjericima da se uključe u nadgledanje procesa nelikvidnosti.

Uprkos prednostima, ipak postoji prostor za poboljšanje, posebno u odredbama koje se odnose na stečajne upravnike. I zaista, iako je Crna Gora postigla rezultat "veoma visoka usaglašenost" za glavne odredbe stečajnog zakona, Procjena EBRD-a iz 2009. godine odvojeno je posmartala zakone koji se odnose na stečajne upravnike i u njoj je zaključeno da je Crna Gora postigla "nisku usklađenost" u ovoj diskretnoj oblasti. To je zato što zakon ne predviđa standarde za profesionalni rad stečajnog upravnika; ne postoje smjernice za sud u izboru na imenovanje za stečajnog upravnika, i ne postoje odredbe koje se odnose na nadzor, propise ili disciplinu stečajnog upravnika.

Sektor pravosuđa

U Crnoj Gori, specijalizovani privredni sudovi postoje još od 2005. godine, uz nadležnost nad Zakonom o privrednim društvima, stečajem, pravom intelektualne svojine i pravom konkurencije. Žalba iz Privrednog suda podnosiće se pred Apelacionim sudom, iz Apelacionog suda pred Vrhovnim sudom Crne Gore. Za nekomercijalne stvari, osnovni sudovi imaju nadležnost u prvom stepenu. Odavde, žalbe idu Višem sudu, a zatim Vrhovnom sudu. Upravni sud razmatra pitanja u vezi sa upravnim pravom.

Vlada ima širok program za reformu pravosuđa za period 2007-2012. Dio ovog programa je predvidio donošenje Zakona o Sudskom savjetu u 2008. godini, čime se Sudskom savjetu daje moć da bira, unaprijeđuje i razrješava sudije. Programom reforme se takođe planira osnivanje Višeg privrednog suda ili specijalne komore u okviru Vrhovnog suda posvećene saslušavanju žalbi u privrednim sporovima. Neke sudije su predložile dalju specijalizaciju u cilju usmjeravanja broja predmeta i razvijanja ekspertize za komplikovana ekonomska pitanja.

Iako je postignut napredak u reformi pravosuđa, pitanja u vezi efikasnosti i nezavisnosti pravosuđa i dalje ostaju. U izvještajima se kaže da je sudski postupak u građanskim pitanjima spor i da sprovođenje zakonskih prava u komercijalnoj sferi može biti neizvjesno. Ostaje i nepoverenje javnosti u sudove, kao i u druge javne institucije, iako se smatra da je učestalost neredovne isplate na civilnim sudovima niska. Sistem privrednog suda se suočava sa izazovima, kao što su uvođenje novih zakona, kao i razvoj novih sistema poslovanja, uključujući i informaciono-tehnoloski (IT) sistem.

Javne nabavke

Javne nabavke u Crnoj Gori regulisane su Zakonom o javnim nabavkama (ZJN), koji je stupio na snagu u julu 2006. godine, kao i srodnim podzakonskim aktima, koja su usvojena u 2008. godini.

Zakon o javnim nabavkama Crne Gore se zasniva na modelu UNCITRAL i djelimično je usklađen sa EU direktivama o javnim nabavkama. Zakon o javnim nabavkama se odnosi na ugovor dodijeljen u ime državnih i lokalnih organa vlasti. Sektor komunalnih usluga nije izričito predmet ZJN, ipak, neki od komunalnih naručilaca će biti pokriveni kao državna, javna preduzeća.

Zakon o javnim nabavkama obuhvata šest različitih procedura javnih nabavki: (i) otvoreni postupak, (ii) ograničeni postupak (koji se može koristiti samo u specifičnim okolnostima i kriterijum dodijeljivanja mora biti najniža cena), (iii) pregovarački postupak sa ili bez prethodnog objavljivanja najave o ugovoru; (IV), neposrednim prikupljanjem ponuda (što je šoping metoda samo za robu i ugovore o uslugama ispod 10.000 € i ugovora o radovima ispod € 30.000), (V) neposrednom pogodbom (koja je samo za ugovore ispod € 2.000) i (VI), okvirni sporazumi, koji su uz prethodnu saglasnost uprave za javne nabavke - nacionalno tijelo nadležno za javne nabavke.

Kriterijumi za dodjelu ugovora o nabavci koje ZJN propisuje su i najniža cijena i ekonomski najpovoljnija ponuda.

Pravila i kvalifikacioni kriterijumi za javne nabavke su u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima, ali ZJN zahtijeva obimnu listu kvalifikacionih dokumenata što može biti skupo i vremenski zahtjevno za ponuđače. Dalje, minimalni rokovi za prijem tendera i zahtijeva znatno su kraći od onih koji se obično preporučuju.

Zakon o javnim nabavkama opisuje planiranje i sprovođenje javnih nabavki i pregled, evaluaciju i poređenje ponuda na razumljiv način. Uloge i odgovornosti naručioca su jasno definisani i dodijeljeni.

Međutim, procedure javnih nabavki su kompleksne i nefleksibilne što može uticati na operativnu efikasnost procesa. Na primjer, Zakon o javnim nabavkama ne dozvoljava eksplicitno naručiocu da pozove ponuđača da dopuni ili razjasni kvalifikacionu dokumentaciju koju je podnio. Kao rezultat toga, proces javnih nabavki i javne nabavke u komunalnom sektoru, treba reformisati.

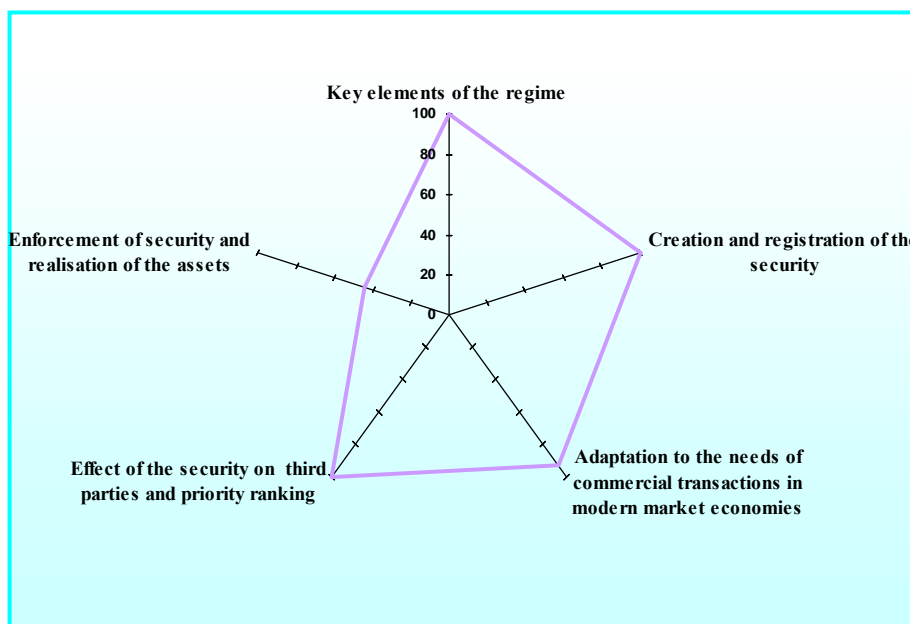
Sigurne transakcije

Obezbjedenje nad pokretnom imovinom u Crnoj Gori je regulisano Zakonom o obezbijedenim transakcijama Republike Crne Gore br. 38/02. Ovaj zakon se zasniva na članu 9 Jedinstvenog privrednog zakona SAD.

Cilj Zakona je da obezbijedi ekskluzivna sredstva kojima se zaloge (koje su prava obezbijedenja) nad pokretnom imovinom stvaraju i stupaju na snagu protiv trećih lica. Kao rezultat toga, zakon se primenjuje na sve transakcije koje su usmjerene na stvaranje zaloga, bez obzira na njihovu formu.

Zakon je na snazi od 1. januara 2003. godine. Registar zaloga, koji vodi Privredni sud u Podgorici, počeo je sa radom u julu 2003. Registar je elektronski i ima svoj sajt na www.rzcg.gov.me. Registracija se odvija ili on-line za registrovane korisnike, ili putem podnošenja prijave koja se može naći na sajtu Registra, lično ili putem faksa. Samo advokati (članovi Advokatske komore Crne Gore) i komercijalne banke mogu biti registrovani korisnici. Pretraživanje je, međutim, dostupno besplatno na internetu.

Pravni i praktični režim za polaganje obezbjeđenja nad pokretnom i nematerijalnom imovinom u Crnoj Gori (2006)

*Napomena:
Bodovanje na skali od 1 do 100, gdje 100 predstavlja najnapredniji pravni i praktični režim*

Izvor: EBRD regionalno istraživanje sigurnih transakcija, 2006

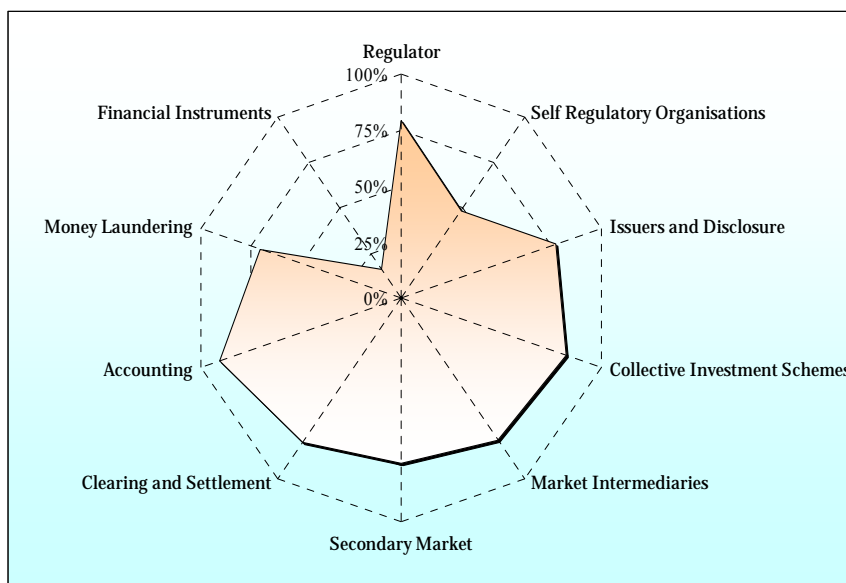
Generalno, zakon propisuje moderan, fleksibilan i transparentan sistem i izgleda da registar dobro funkcioniše - njegova upotreba je i dalje ograničena, ali to može biti nezaobilazno u maloj privredi, kao što je ova u Crnoj Gori. Najveća neizvjesnost je i dalje u odnosu na sprovođenje, gdje je nejasno da li su mehanizmi predviđeni zakonom u stanju da funkcionišu kao što je predviđeno.

Tržišta hartija od vrijednosti

U Crnoj Gori osnovna legislativa o tržištu hartija od vrijednosti sastoji se od Zakona o hartijama od vrijednosti, koji je usvojen 2000. godine (sa izmjenama i dopunama). Zakon o hartijama od vrijednosti reguliše vrste hartija od vrijednosti, njihovo izdavanje i trgovinu, prava i obaveze subjekata koji su uključeni u tržište hartija od vrijednosti i obim i aktivnosti regulatora tržišta hartija od vrijednosti u Crnoj Gori. Regulator tržišta hartija od vrijednosti je Komisija za hartije od vrijednosti Republike Crne Gore, dok je Centralna banka regulatorno tijelo nadležno za bankarstvo, osiguranje i druge finansijske poslove koji se obavljaju u zemlji.

Postoje dvije berze u Crnoj Gori: Montenegro berza i NEKS Montenegro. Na kraju 2009. godine, tržišna kapitalizacija na Montenegro berzi je bila oko 4,29 milijardi dolara sa 65 kompanija na listi⁴, dok je tržišna kapitalizacija Neks Montenegro berze bila oko € 2,04 milijardi eura. Kliring i saldiranje hartija od vrijednosti vrši Centralna depozitarna agencija.

Kvalitet zakonodavstva u oblasti hartija od vrijednosti – Crna Gora (2007)

Napomena: ekstremi svake ose predstavljaju idealan rezultat, odnosno, odgovaraju standardima utvrđenim u IOSCO Ciljevi i principi propisa za hartije od vrijednosti. Što je "mreža" punija to su relevantni zakoni za tržište hartija od vrijednosti te zemlje bliže ovim principima

Izvor: EBRD Procjena zakonodavstva u oblasti tržišta hartijama od vrijednosti 2007.

U 2007. godini, EBRD je uporedio zakonodavstvo tržišta za hartije od vrijednosti Crne Gore sa "Ciljevima i principima propisa za hartije od vrijednosti" u izdanju IOSCO. Procjena je pokazala da se nacionalno zakonodavstvo tržišta hartija od vrijednosti nalazi u "srednjoj usklađenosti" sa međunarodnim standardima (vidi grafikon gore). Među glavnim nedostacima, vrijedi napomenuti nedostatak sveobuhvatnog zakona o samoregulatornim organizacijama, obveznicama i derivatima. Da bi razumjeli kako zakon za tržište hartija od vrijednosti funkcioniše u praksi, u istoj godini EBRD je sproveo istraživanje pravnog indikatora tražeći od praktičara u regionu da se izjasne o hipotetičkoj studiji slučaja.⁵ Anketa se koncentrisala na efikasnost zahtjeva za objavljivanje prospekata, privatnu i javnu primjenu mehanizama i na nadležnosti regulatora tržišta. Istraživanje je otkrilo da IPO nisu uobičajene u Crnoj Gori. Informacije uključene u prospekt nijesu sveobuhvatne ili se ne smatraju pouzdanim da identifikuju rizike predložene investicije. Privatni mehanizmi za sprovođenje omogućavaju neki tok akcije, ali su one obično duge i opterećujuće. Konačno kapacitet sudova, regulator i tužiocu u istraživanju složenih predmeta u oblasti hartija od vrijednosti, treba da budu poboljšani. Zakonodavac treba pažljivo da procijeni usaglašenost nacionalnog zakonodavstva sa međunarodnim standardima i razmotri poboljšanje kako okvira tako i kapaciteta institucija u implementaciji efikasnog zakonodavstva.

Telekomunikacije

Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija je odgovorno za nadzor u sektoru elektronskih komunikacija ("Sektor") u Crnoj Gori. Njegove osnovne funkcije su: razvijanje sektorske politike i zakonodavstva za telekomunikacije, usvajanje podzakonskih akata, i nadzor regulatornog sprovođenja.

Regulatorno sprovođenje je u nadležnosti Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost (EKIP). EKIP je funkcionalno nezavisna od svih subjekata u ovom

⁵ Za više informacija molim pogledajte: <http://www.ebrd.com/country/sector/law/capital/assess/index.htm>

sektoru i uspostavljena je kao samofinansirajući entitet, finansira se iz administrativnih taksi, naknada za dodjelu broja i frekvencije.

Novi Zakon o elektronskim komunikacijama ("EK Zakon") je usvojen u julu 2008. godine, definišući pravni i institucionalni okvir za ovaj sektor, uključujući i odgovornosti Vlade, resornog ministarstva i EKIP-a. On je zamijenio prethodni zakon iz 2000. godine sa namjerom da crnogorski zakon uskladi sa regulatornim okvirom Evropske unije (EU) iz 2003. godine. Novi zakon predviđa analize tržišta, definisanje relevantnih tržišta, oznake značajnog uticaja na tržištu (SMP) i nametanje pravnih lijekova na SMP operatere zasnovano na principima regulatornog okvira Evropske unije iz 2003. godine. Podrazumijeva se da je EKIP počeo procjenu tržišta za potrebe potvrđivanja SMP oznaka.

Crna Gora je formalno uvela potpunu liberalizaciju u januaru 2004. godine. Zakon o EK uvodi opšti režim autorizacije, u kome mreže i usluge koje ne zahtijevaju korišćenje ograničenih resursa, mogu biti obezbijeđene bez pojedinačnih dozvola. Pojedinačne autorizacije izdaje EKIP za pravo na korišćenje radio frekvencije i brojeva. U martu 2005. godine, država je prodala 76,53 odsto svog udjela u aktuelnom monopolisti Crnogorskom Telekomu (CT), Mađarskom Telekomu, mađarskom ogranku Deutsche Telekomu. Privatni investitori drže ostatak akcija. Udio Vlade u mobilnom operateru Promonte, koji je sada u vlasništvu norveškog operatera Telenor, prodat je 2001. godine. Crnogorski Telekom i dalje dominira na tržištu fiksne telefonije sa licencama za alternativne operatere koje se izdaju tokom 2007. / 2008. godine. U praksi, konkurencija se pojavila samo u mobilnoj telefoniji, ulaskom Promonte-a na tržište 1996. godine i T-Mobile, mobilne telefonije u okviru CT u 2000. Treći operater mobilne telefonije, Mtel, u vlasništvu "Telekom Srbija" je ušao na tržište 2007. Sva tri operatera su dobila dozvole za pružanje 2G i 3G usluga.

Malo je mjera ključne konkurentne zaštite predviđenih u regulatornom okviru EU 1998., sprovedeno u Crnoj Gori. Crna Gora je ostvarila dobar napredak u usklađivanju svog pravnog i regulatornog okvira sa međunarodnim praksama tokom ranijeg dijela ove decenije. Nažalost, implementacija je bila spora i mnoge ključne mjere neophodne za podršku liberalizovanog i živog tržišta elektronskih komunikacija i dalje nedostaju. Slično tome, pravni i institucionalni okvir nije uspio da održi korak sa savremenom najboljom praksom i promjenljivim normama Evropske unije, tako da nedavno usvojeni zakon o EK predstavlja korak unazad u više aspekata. Posebno zabrinjava odsustvo javne konsultacije o nedavno usvojenom zakonu o EK, sporo usvajanje podzakonskih akata i moći koja je data Ministarstvu da preispita odluke EKIP-a.

Ministarstvo i EKIP su shvatili da treba da se radi na tome da se ovi problemi riješe u smislu povećane usklađenosti sa regulatornim okvirom elektronskih komunikacija EU i ubrzane realizacije. Ključne oblasti na koje se treba fokusirati u ovom radu su implementacija konkurentne zaštite (predizbora operatora, prenosivost broja i lokalnih petlji, završetak analize tržišta i metodologija za kontrolu cijena i tarifa na veliko).

ANEKS 5: TREND OVI PORTFOLIJA

Naziv operacije	Ukupna vrijednost projekta	EBRD Finansi ranje	DUG / KAPITAL / OSTALO	PRIVATNO / DRŽAVNO	AKTIVNO / ZAVRŠENO
Industrija, trgovina i agrobiznis					
Agrobiznis					
LEF: Voli Trade doo	4.2	3.1	Dug	Privatno	Aktivno
WBLEF: Franca Mesopromet	5.0	5.0	Dug	Privatno	Aktivno
Proizvodnja i usluge					
DIF - Progas	1.1	0.4	Kapital	Privatno	Završeno
Predprivatizacioni kredit za Kombinat Aluminijuma Podgorica	1.9	1.9	Dug	Državno	Završeno
LEF: MPM doo	1.5	1.5	Dug	Privatno	Aktivno
Finansijske institucije					
Kapital banke					
NLB Montenegro banka	5.0	3.3	Kapital	Privatno	Aktivno
Bankarski zajmovi					
NLB Montenegro banka	3.0	3.0	Dug	Privatno	Završeno
US/EBRD SME - Opportunity Bank	3.0	2.7	Dug	Privatno	Završeno
US/EBRD SME - Alter Modus	2.0	1.8	Dug	Privatno	Aktivno
US/EBRD SME - Alter Modus	1.0	0.9	Dug	Privatno	Završeno
Western Balkans MSME FW - Alter Modus III	1.5	1.5	Dug	Privatno	Aktivno
Infrastruktura					
Opštinska i ekološka infrastruktura					
Projekat Regionalnog vodovoda u Crnoj Gori	52.5	18.0	Dug	Državno	Aktivno
Transport				Državno	
Aerodromi Crne Gore: Plan hitne rehabilitacije	29.0	11.0	Dug	Državno	Aktivno
Projekat sanacije regionalnog puta u Crnoj Gori	14.1	10.9	Dug	Državno	Aktivno
Projekat hitne rehabilitacije željezničke infrastrukture II	17.9	15.0	Dug	Državno	Aktivno
Projekat hitne rehabilitacije željezničke infrastrukture	30.0	15.0	Dug	Državno	Aktivno
Regionalno					
Regionalne operacije	7.9	7.9			
DRŽAVA UKUPNO	180.6	102.9			
		Iznos		Broj	Masa
	Privatno	23.2	24%	10	63%
	Državno	71.8	76%	6	38%

<i>EUR miliona</i>	<u>2006</u>	<u>2007</u>	<u>2008</u>	<u>2009</u>	<u>2010*</u>
Neto kumulativni obim poslovanja	39	57	73	103	103
Ukupni troškovi projekta kumulativno	66.4	150.4	155.9	182.6	182.6
Portfolio	36	51	62	89	89
Kumulativni broj operacija	10	14	16	21	21
Aktiva	21	20	36	55	58
Godišnji novi poslovi	0	17	16	32	0
Bruto kumulativna isplate	6	3	20	21	4
Godišnje otkazivanje	1			2	
Udio privatnog sektora	30%	26%	21%	23%	22%

ANEKS 6: LISTA POTPISANIH PROJEKATA DO DANAŠNJEG DATUMA

Godina	Sovereign (sa granicom Vlade)	Naziv operacije	Direktna / Regionalna	Ukupno koštanje	EBRD iznos	Dug	Kapital	Faza
2002		NLB Montenegrobanka	Direktna	5.0	3.0	3.0	0.0	Završeno
2002		NLB Montenegrobanka		5.0	3.3	0.0	3.3	Isplate
2002		DIF - Progas	Direktna	1.1	0.4	0.0	0.4	Završeno
		Ukupno 2002.		11.1	6.7	3.0	3.7	
2003	x	Predprivatizacioni kredit za Kombinat Aluminijuma Podgorica	Direktna	1.9	1.9	1.9	0.0	Završeno
2003	x	Aerodromi Crne Gore: Plan hitne rehabilitacije	Direktna	29.0	11.0	11.0	0.0	Otplaćivanja
2003		US/EBRD SME - Opportunity Bank (Crna Gora)	Direktna	3.0	2.7	2.7	0.0	Završeno
		Ukupno 2003.		33.9	15.6	15.6	0.0	
2004		US/EBRD SME - Alter Modus	Direktna	1.0	0.9	0.9	0.0	Završeno
		Ukupno 2004.		1.0	0.9	0.9	0.0	
2005	x	Modernizacija i nadogradnja budućeg upravljanja vazдушnim saobraćajem	Regionalna	33.5	2.7	2.7	0.0	Otplaćivanja
2005		US/EBRD SME - Alter Modus	Direktna	2.0	1.8	1.8	0.0	Otplaćivanja
2005	x	Projekat sanacije regionalnog puta u Crnoj Gori	Direktna	14.1	10.9	10.9	0.0	Otplaćivanja
		Ukupno 2005.		49.6	15.4	15.4	0.0	
2006		Europolis 3	Regionalna	52.5	1.6	0.9	0.6	Otplaćivanja
		Ukupno 2006.		52.5	1.6	0.9	0.6	
2007		Western Balkans MSME FW - Alter Modus III	Direktna	1.5	1.5	1.5	0.0	Otplaćivanja
2007	x	Projekat Regionalnog	Direktna	52.5	18.0	18.0	0.0	Isplate

Godina	Sovereign (sa graanacijom Vlade)	Naziv operacije	Direktna / Regionalna	Ukupno koštanje	EBRD iznos	Dug	Kapital	Faza
		vodovoda u Crnoj Gori						
2007	x	Projekat hitne rehabilitacije željezničke infrastrukture	Direktna	30.0	15.0	15.0	0.0	Isplate
		Ukupno 2007.		84.0	34.5	34.5	0.0	
2008		ViaOne	Regionalna	10.0	0.5	0.0	0.5	Isplate
2008		WBLEF: Franca Mesopromet	Direktna	5.0	5.0	5.0	0.0	Isplate
		Ukupno 2008.		15.0	5.5	5.0	0.5	
2009	x	Projekat hitne rehabilitacije željezničke infrastrukture II	Direktna	17.9	15.0	15.0	0.0	Isplate
2009		LEF: MPM doo	Direktna	1.5	1.5	1.5	0.0	Isplate
2009		Evropski fond za jugoistočnu Evropu (EFSE) II	Regionalna	30.0	1.8	0.0	1.8	Potpisano
2009		LEF: Voli Trade doo	Direktna	4.2	3.1	3.1	0.0	Potpisano
2009		Fond za energetske efikasnost za jugoistočnu Evropu (SE4F)	Regionalna	25.0	1.3	0.0	1.3	Potpisano
		Ukupno 2009.		78.6	22.7	19.6	3.1	
		Ukupno 2002-2009.		325.7	102.9	94.9	7.9	

ANEKS 7: PROJEKTI POTPISANI U PERIODU 2007-2009.

Godina	Sovereign	Naziv operacije	Direktna / Regionalna	Ukupno koštanje	EBRD iznos	Dug	Kapital	Faza
2007		Western Balkans MSME FW - Alter Modus III	Direktna	1.5	1.5	1.5	0.0	Otplaćivanje
2007	x	Projekat Regionalnog vodovoda u Crnoj Gori	Direktna	52.5	18.0	18.0	0.0	Isplate
2007	x	Projekat hitne rehabilitacije željezničke infrastrukture	Direktna	30.0	15.0	15.0	0.0	Isplate
Ukupno 2007.				84.0	34.5	34.5	0.0	
2008		ViaOne	Regionalna	10.0	0.5	0.0	0.5	Isplate
2008		WBLEF: Franca Mesopromet	Direktna	5.0	5.0	5.0	0.0	Isplate
Ukupno 2008.				15.0	5.5	5.0	0.5	
2009	x	Projekat hitne rehabilitacije željezničke infrastructure II	Direktna	17.9	15.0	15.0	0.0	Isplate
2009		LEF: MPM doo	Direktna	1.5	1.5	1.5	0.0	Isplate
2009		Evropski fond za jugoistočnu Evropu (EFSE) II	Regionalna	30.0	1.8	0.0	1.8	Potpisano
2009		LEF: Voli Trade doo	Direktna	4.2	3.1	3.1	0.0	Potpisano
2009		Fond za energetska efikasnost za jugoistočnu Evropu (SE4F)	Regionalna	25.0	1.3	0.0	1.3	Potpisano
Ukupno 2009.				78.6	22.7	19.6	3.1	
Ukupno 2007-2009.				177.6	62.7	59.1	3.6	

Sektor	Ukupno EUR Vrijednost projekta	EBRD Finansiranje
Industrija, trgovina i agrobiznis	5.7	4.6
Finansijeske institucije	1.5	1.5
Infrastruktura	100.4	48.0
Regionalno	65.0	3.6

ANEKS 8: ODABRANI EKONOMSKI INDIKATORI

Crna Gora

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 <i>Procjena</i>	2010 <i>Projekcija</i>
Proizvodnja i rashodi	<i>(Procentualna promjena realnog)</i>						
BDP	4.4	4.2	8.6	10.7	7.0	-5.3	0.1
Industrijska bruto proizvodnja	13.8	-1.9	1.0	0.4	-2.0	-32.2	na
Poljoprivredna bruto proizvodnja	na	na	na	na	na	na	na
Zaposlenost	<i>(Procentualna promjena realnog)</i>						
Radna snaga (na kraju godine)	13.0	-3.6	-2.3	0.7	4.7	2.5	na
Zaposlenost (na kraju godine)	29.9	2.0	3.7	5.5	3.8	3.0	na
	<i>(U procentu radne snage)</i>						
Nezaposlenost (na kraju godine)	29.3	25.2	20.6	16.8	17.5	17.1	na
Cijene i plate	<i>(Procentualna promjena realnog)</i>						
Potrošačke cijene (godišnji prosjek)	2.4	2.3	3.0	4.2	7.4	3.4	2.0
Potrošačke cijene (na kraju godine)	1.5	2.4	2.8	7.7	7.0	1.5	1.9
Proizvođačke cijene (godišnji prosjek)	5.8	2.1	3.0	8.5	7.5	-3.4	na
Bruto prosječna mjesečna zarada u privredi (godišnji prosjek)	12.2	7.6	15.3	14.1	16.3	na	na
Državni sektor	<i>(U procentu BDP-a)</i>						
Bilans Vlade	-1.9	2.1	4.2	6.4	1.5	-3.0	-4.1
Potrošnja Vlade	40.5	39.1	42.5	39.0	42.9	49.8	na
Monetarni sektor	<i>(Procentualna promjena realnog)</i>						
Novac u širem smislu (M2, na kraju godine)	16.3	49.6	87.9	72.9	28.5	29.9	na
Domaći krediti (na kraju godine)	42.4	10.6	142.3	175.5	25.8	-14.3	na
	<i>(In per cent of GDP)</i>						
Novac u širem smislu (M2, na kraju godine)	32.1	44.2	70.1	92.7	101.8	135.6	na
Kamatne stope i devizni kurs	<i>(Godišnje u procentima, na kraju godine)</i>						
Diskontna stopa	na	na	na	na	na	na	na
Stopa na tržištu novca	na	na	na	na	na	na	na
Stopa depozita	4.8	5.0	5.4	4.8	na	na	na
Kamatna stopa (dugoročno)	na	12.1	9.9	9.2	na	na	na
	<i>(Eura za US dolar)</i>						
Devizni kurs (zvanično, na kraju godine)	0.7	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	na
Devizni kurs (zvanično, godišnji prosjek)	0.8	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	na
Spoljni sektor	<i>(U milionima US dolara)</i>						
Tekući račun	-149.0	-197.3	-667.0	-1,129.6	-1,617.3	-834.4	-915.8
Trgovinski bilans	-517.9	-650.1	-1,066.4	-1,836.0	-2,252.4	-1,586.0	-1,707.3
Izvoz roba	561.4	581.8	813.9	903.0	939.6	775.3	823
Uvoz roba	1,079.3	1,231.9	1,880.3	2,739.0	3,192.1	2,361	2,530
Strane direktne investicije, neto	63.3	481.9	585.3	717.4	805.0	648.9	715.3
Bruto rezerve, osim zlata (na kraju godine)	82.0	204.0	432.7	732.4	478.4	na	na
Spoljni dug	488.8	524.5	939.0	1,841.0	2,541.0	na	na
	<i>(U mjesecima uvoza robe i usluga)</i>						
Bruto rezerve, osim zlata (na kraju godine)	0.8	1.7	2.4	2.9	1.5	na	na
	<i>(U procentima uvoza robe i usluga)</i>						
Servisiranje duga	3.4	2.8	2.4	2.6	2.4	na	na
Stavke memoranduma	<i>(Denominacije kao što je prikazano)</i>						
Populacija (na kraju godine, u milionima)	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	na
BDP (u milionima eura)	1,670.0	1,815.0	2,149.0	2,810.0	3,292.0	3,207.2	3,274.6
BDP po glavi stanovnika (u US dolarima)	3,142.8	3,478.3	4,084.2	5,827.2	7,300.1	6,656.9	na
Udio industrije u BDP (procentualno)	na	na	na	na	na	na	na
Udio poljoprivrede u BDP (procentualno)	na	na	na	na	na	na	na
Tekući račun/BDP (procentualno)	-7.2	-8.6	-24.7	-29.4	-33.6	-18.7	-19.6
Spoljni dug - rezerve (u US dolarima)	406.8	320.5	506.3	1,108.6	2,062.6	0.0	na
Spoljni dug/BDP (procentualno)	23.6	22.8	34.8	47.9	52.7	na	na
Spoljni dug/izvoz roba i usluga (procentualno)	56.1	52.6	70.1	100.9	122.6	na	na

ANEKS 9: BILATERALNA POMOĆ

Naziv obaveze	Eura opredijeljeno	Euro Isplaćeno	Odobreno	Faza obaveze	Sektor
Produžetak TAM u CE & SEE 2001-2003	28,887	28,887	13/09/02	Zatvoreno	Proizvodnja
Progas Pravna provjera	40,100	40,100	07/03/02	Zatvoreno	Finansijski, poslovni sektor
Aerodromi Crne Gore: Strategija izgradnje i poslovnog planiranja	27,080	27,080	15/09/04	Zatvoreno	Transport, skladištenje
TAM - Crnagoracoop	60,522	60,522	15/12/05	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM -- Pantomarket	44,298	5,302	21/01/10	Opredijeljeno	Proizvodnja
TAM Program u Crnoj Gori	680,983	680,983	09/07/02	Zatvoreno	Proizvodnja
BAS Program u Crnoj Gori - Okvir	468,166	468,166	19/09/02	Zatvoreno	Proizvodnja
Poslovni inkubator u Crnoj Gori finansiran od strane EAR	60,693	60,693	20/01/06	Zatvoreno	Proizvodnja
Pljevlja oblasno grijanje - Studija izvodljivosti	90,730	69,210	04/03/09	Opredijeljeno	Energija
Hitna rehabilitacija željezničke infrastructure u Crnoj Gori	425,000	0	19/08/09	Opredijeljeno	Transport, skladištenje
Nastavak BAS Programa u Crnoj Gori	642,469	642,469	29/11/04	Zatvoreno	Proizvodnja
Nastavak TAM Programa u Crnoj Gori	563,452	563,452	30/11/04	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - SMEDA razvoj izvoza	30,619	30,619	17/02/06	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Fabrika Elektroda	6,271	6,271	17/02/06	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Fabrika Namjesta Mi-Rai II	11,387	11,387	17/02/06	Zatvoreno	Proizvodnja
Nastavak EAR BAS Programa za Crnu Goru EAR faza III - okvir	565,710	565,710	21/11/06	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Otrantkommerce	47,330	47,330	11/01/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Farma Franca	54,005	54,005	17/01/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM – Aerodromi Crne Gore	50,313	50,313	17/01/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Bajo Pivljanin	3,588	3,588	17/01/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Martex	49,085	49,085	17/01/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - BAST	49,847	49,847	26/04/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - EKO Meduza	41,624	41,624	10/08/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Vektra Montenegro	45,551	45,551	16/08/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Gradina Company	72,300	72,300	21/08/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM – Nacionalni parkovi Crne Gore	31,491	31,491	13/09/07	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - EAR Crna Gora faza III Follow up Incubator Project	62,550	62,550	14/01/08	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - EAR Crna Gora faza III vidljivost i obuke	6,164	6,164	12/08/08	Zatvoreno	Proizvodnja
Aerodromi Crne Gore provjera	47,165	47,165	28/05/03	Zatvoreno	Transport, skladištenje
Putevi u Crnoj Gori - Konsultantske usluge za inženjerski nadzor	749,470	737,252	13/12/05	Isplaćivanje	Izgradnja
ZCG Infrastruktura: Niksic – Željeznica Podgorica / Provjera u pripremi projekta	400,000	0	20/04/09	Opredijeljeno	Transport, skladištenje
KAP kredit za predprivatizaciju - Pravno savjetovanje za privatizacionog savjetnika	125,850	125,850	07/04/04	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM – Nacionalna turistička organizacija Crne Gore	50,000	7,386	16/10/09	Isplaćivanje	Proizvodnja
Crna Gora: Euromarket Banka: Savjetnik za kredite i upravljanje rizikom	260,462	260,462	04/07/03	Zatvoreno	Finansije, poslovni sektor
TAM - Crnagoraput	14,156	14,156	28/01/04	Zatvoreno	Proizvodnja
KAP – Izgradnju institucija u oblasti zaštite životne sredine	185,166	185,166	08/02/05	Zatvoreno	Društvene/socijalne usluge
KAP Osnovna revizija za zdravlje i bezbjednost	173,364	173,364	08/02/05	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - UPCG	59,341	59,341	13/12/05	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM Program - DAZ Bijela Aleksandrija d.o.o.	22,186	22,186	22/03/06	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Zitoprodukt	49,960	45,247	05/08/08	Opredijeljeno	Proizvodnja
TAM - Granit	49,960	22,273	05/08/08	Opredijeljeno	Proizvodnja
TAM - Hidromol	49,960	35,158	05/08/08	Opredijeljeno	Proizvodnja
TAM - Ening	68,917	68,917	09/03/06	Zatvoreno	Proizvodnja
TAM - Seminar o solarnoj energiji u Crnoj Gori	11,650	11,650	08/10/08	Zatvoreno	Proizvodnja

Naziv obaveze	Eura opredijeljeno	Euro Isplaćeno	Odobreno	Faza obaveze	Sektor
TAM/BAS Program reagovanja u kriznim situacijama - Fabrika Elektroda	30,000	12,856	30/09/09	Opredijeljeno	Proizvodnja
TAM/BAS Program reagovanja u kriznim situacijama - Bast	30,000	16,621	30/09/09	Isplaćivanje	Proizvodnja
Nastavak BAS programa za Zapadni Balkan – Crna Gora na 4 godine	1,630,373	588,792	07/12/07	Isplaćivanje	Proizvodnja
Aerodromi Crne Gore: Strategija izgradnje i poslovnog planiranja	227,350	227,350	15/09/04	Zatvoreno	Transport, skladištenje
EPCG Projekat brojila i distribucije – priprema projekta	95,000	0	22/05/09	Opredijeljeno	Energija
TAM – Crnogorsko udruženje hotelijera i restorana	6,354	6,354	26/01/06	Zatvoreno	Društvene/socijalne usluge
US EBRD SME finansijska sredstva – Podrška za Alter Modus	183,204	102,007	13/09/05	Opredijeljeno	Finansije/poslovni sektor
Republika Crna Gora: Sektor komunikacija - interkonekcije i troškovi	354,795	337,900	31/10/07	Opredijeljeno	Društvene/socijalne usluge
Željeznička infrastruktura Crne Gore Plan za pomoć u upravljanju aktivom	250,000	51,888	13/11/07	Opredijeljeno	Transport, skladištenje
Regionalni vodovod Crne Gore – Podrška u implementaciji projekta	401,470	359,635	18/12/07	Opredijeljeno	Usluge lokalne vlasti
Podvodna HVDC interkonekcija- Italija/Crna Gora	49,890	0	17/03/08	Opredijeljeno	Energija
Prezentacija pred javnim funkcionerima JIE o Zakonu i propisima o energiji i zaštiti životne sredine	80,000	76,514	28/03/08	Isplaćivanje	Neklasifikovane Ustanove
Velika Plaza – tehnička i pravna pomoć	250,000	186,039	30/06/08	Isplaćivanje	Trgovina, turizam
Željeznička infrastruktura Crne Gore (ZCG) / Podrška u implementaciji projekta	47,850	47,850	03/07/08	Zatvoreno	Transport, skladištenje
Montenegro Airlines: Studija izvodljivosti	140,000	140,000	24/07/08	Zatvoreno	Transport, skladištenje
Montenegro Airlines identifikovanje strateškog investitora	49,500	9,900	27/02/09	Opredijeljeno	Transport, skladištenje
Pljevlja oblasno grijanje - Studija izvodljivosti	90,730	69,210	05/03/09	Opredijeljeno	Energija
Revizija zakona o komunikacijama faza II: razvoj podzakonskih akata	150,000	45,000	05/08/09	Isplaćivanje	Društvene/socijalne usluge
Regionalni program energetske efikasnosti za korporativni sektor - WB/SSF - D'appolonia Okvirni sporazum	32,186	0	11/03/10	Opredijeljeno	Energija
UKUPNO	10,676,525	7,868,190			
	<i>Broj obaveza:</i>	<i>63</i>			

Sektor	Eura opredijeljeno	Eura isplaćeno
Trgovina, turizam	250,000	186,039
Društvene/socijalne usluge	696,316	574,421
Izgradnja	749,470	737,252
Energija	358,536	138,419
Finansiranje, poslovni sektor	483,766	402,569
Usluge lokalne vlasti	401,470	359,635
Proizvodnja	6,043,023	4,842,107
Neklasifikovane ustanove	80,000	76,514
Transport, skladištenje	1,613,945	551,233
Ukupno	10,676,525	7,868,190

ANEKS 10: TAM/BAS AKTIVNOSTI U CRNOJ GORI

Prethodno TAM iskustvo

Od osnivanja 2002. godine, TAM je dobila ukupno skoro 3 miliona € donatorskih sredstava za projekte u Crnoj Gori. Najveći donatori u TAM-u su Evropska Unija, Italija i Japan. Austrija, Grčka, Kanada, Danska, Luksemburg i Švajcarska takođe su podržali TAM Program u Crnoj Gori. Kroz program je sprovedeno 68 projekata širom Crne Gore od čega je sedam još u toku. Preduzeća kojima je pružana pomoć su uglavnom fokusirana na proizvodnju hrane i sektor turizma. Geografski, došlo je do dobre podjele sa dvije trećine preduzeća kojima je pružena pomoć koja se nalaze izvan glavnog grada Podgorice.

Prethodno BAS iskustvo

Od osnivanja u februaru 2003. godine, kancelarija BAS Crna Gora je dobila ukupno 3,7 miliona € donatorskih sredstava. Glavni donatori su Evropska unija (preko Evropske agencije za rekonstrukciju) i Holandija. Program je pokrenuo ukupno 274 projekta sa MMSP, na njima angažujući 112 konsultanata (98 odsto su bili lokalni). Tri četvrtine projekata su bili locirani u ruralnoj oblasti, van glavnog grada Podgorice. Lepeza privrednih grana preduzeća kojima je pružena podrška je široka, sa prehrambenom industrijom i proizvodnjom pića, turizmom i građevinarstvom kao najčešćim sektorima u prve tri godine poslovanja. Štampa i izdavaštvo, kao i sektor zdravstva postali su češći sektori djelovanja u posljednje tri godine. U smislu zajedničkih pitanja, BAS Crna Gora je uglavnom usmjerena na pomaganje ruralnog razvoja.

Veze sa bankarstvom

Do danas, četiri preduzeća kojima je TAM/BAS pružao podršku u Crnoj Gori, su privukla investicije iz EBRD-a i EBRD-u srodnih finansijskih posrednika, mobilisujući oko € 48 miliona eura EBRD finansiranja.

Konsalting tržište

Konsultantsko tržište u Crnoj Gori je koncentrisano u Podgorici i još uvijek je na niskom nivou zrelosti. Mreža privatnih konsultantskih agencija se proširila u poslednjih nekoliko godina, iako kvalitet usluga zahtijeva dalji razvoj. Potražnja MMSP za savjetodavnim uslugama je mala i ograničena na usluge koje se direktno odnose na finansiranje, kao što su biznis planovi. Međutim, nakon Vladinog zahtjeva za članstvo u Evropskoj Uniji, očekuje se da će veća potražnja za sertifikacijom kvaliteta da omogući Crnoj Gori da iskoristi mogućnosti za izvoz u zemlje Evropske Unije.

Natavljanje TAM/BAS-a u Crnoj Gori

TAM: U svjetlu niskog nivoa razvoja lokalnog konsultantskog tržišta, poslovni savjeti od međunarodnih eksperata su veoma važni u Crnoj Gori. Na osnovu izazova crnogorske ekonomije, TAM će se koncentrisati na sljedeće tipove projekata:

- Trgovinski i poslovni partneri: potraga za partnerom, zajednička ulaganja, podsticanje i promocija izvoza;
- Restrukturiranje, M & A, reagovanje u kriznim situacijama;

- Dugoročno strateško planiranje i
- Nove tehnologije, transferi tehnologija kako bi se dostigli međunarodni standardi.

BAS: Forma smjernica za grantove je predložena u Crnoj Gori, kako bi se vršila prioritizacija intervencija, izbjeglo dupliranje napora uloženi od strane međunarodnih donatora i kako bi se fokus pažnje stavio na oblasti u kojima crnogorska preduzeća imaju potrebe i nemaju pristup savjetodavnim uslugama.

- U zavisnosti od raspoloživosti sredstava, veći grantovi će biti dodijeljeni u skladu sa:
- Veličinom preduzeća: Viši grantovi će se davati manjim preduzećima
- Geografskom lokacijom: Viši grantovi će se davati preduzećima van glavnog grada, a posebno preduzećima u sjevernim djelovima Crne Gore
- Vrstom savjetodavne usluge: Viši grantovi će se davati za podršku projektima koji uključuju pružanje konsultantskih usluga, gdje je potražnja na tržištu manje zrela: posebno u oblastima energetske efikasnosti / zaštite životne sredine i upravljanja kvalitetom i sertifikovanjem.

BAS podrška na nivou preduzeća će biti dopunjena sljedećim Aktivnostima za razvoj tržišta u cilju maksimiziranja Uticaja Programa na proces tranzicije u Crnoj Gori:

- *Vidljivost i distribucija:* BAS Program će preduzeti korake da promoviše korišćenje poslovnih savjetodavnih usluga, posebno u ruralnim regionima gdje je niska potražnja za konsaltingom. BAS će organizovati više seminara u vezi sa najboljim praksama da na taj način demonstriraju potencijalne koristi za MMSP.
- *MMSP i konsultantske obuke:* Izgradnja kapaciteta za konsultante će biti organizovana kako bi se pomogla snabdjevenost i kvalitet lokalnih savjetodavnih usluga u zemlji. BAS će nastaviti da bavi pitanjem postojećih praznina u snabdijevanju savjetodavnim uslugama u cilju stimulisanja tražnje za sofisticiranijim konsultantskim uslugama.
- *Podrška i razvoj postojećih lokalnih institucija:* BAS MDAs će nastaviti da podržava lokalne institucije koje doprinose razvoju MMSP i tržišta pružanja poslovnih savjetodavnih usluga.

Nastavak kombinovanih TAM/BAS aktivnosti

Unakrsna pitanja

U cilju rješavanja zajedničkih pitanja koja su od značaja za razvoj MMSP sektora u Crnoj Gori, TAM/BAS Program će usmjeriti svoje napore na projekte koji su planirani u sjevernom regionu i centralnoj regiji izvan glavnog grada Podgorice. Štaviše, TAM/BAS će takođe posvetiti napore da podrži mjere koje povećavaju energetske efikasnost i upravljanje zaštitom životne sredine, posebno u tim oblastima.

Doprinos političkom dijalogu EBRD-a

Kroz detaljno analiziranje poslovnog okruženja i kroz jasnu identifikaciju izazova sa kojima se suočava MMSP sektor, TAM/BAS dalje jača oruđe EBRD-a za politički dijalog. Budući izazovi za Vladu (između ostalih) su identifikovani kao poboljšanje efikasnosti poreske uprave, brže izdavanje dozvola za rad i dozvola, unapređenje infrastrukture i nastavak borbe protiv korupcije. Pristup kreditima za MMSP i dalje

ostaje glavni problem za zabrinutost nakon finansijske krize. TAM/BAS program će nastaviti da se uključuje u dijalog sa crnogorskim vlastima da podstakne dalju ekonomsku diverzifikaciju posebno kroz jačanje turizma.